

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR SOCIOLOGI OCH ARBETSVETENSKAP

Examensarbete för Master i kriminologi, 30 hp

Barn som bevittnat våld i nära relationer

En komparativ studie om innebörden av att inte ha
målsägandestatus

Cajsa Moberger Arcari

Handledare: Anna-Karin Kollind

Vårterminen 2015

Innehållsförteckning

1. Inledning	4
2. Syfte och frågeställningar	5
3. Bakgrund	6
3.1 Definitioner av begreppet "barn som bevittnat våld"	6
3.2 Juridiska utgångspunkter - situationen i Sverige	7
3.3 Barnets rättigheter och barnets bästa	9
3.4 Vittnesmål mot närstående	10
3.5 Situationen i Norge	11
4. Tidigare forskning	12
4.1 Barn som bevittnat våld i nära relationer	13
4.2 Barn som brottsoffer	15
4.3 Våld i nära relationer	15
5. Teoretiska utgångspunkter	16
5.1 Viktimologi	17
5.2 Barndomssociologi och barn som sociala aktörer	19
5.3 Rättssociologi och juridifiering	21
6. Metod och material	22
6.1 Forskningsdesign	22
6.2 Tillvägagångssätt	24
6.3 Studiens empiri	25
6.4 Kodning och analys	27
6.5 Reliabilitet och validitet	28
6.6 Etiska överväganden	29
7. Resultat och analys	29
7.1 Utredningsprocessen	30
7.2 Konsekvenserna av ett förrättsligande	35
7.3 Blir en målsägandestatus bättre för barnen?	38
7.4 Sammanfattning av resultat och analys	42
8. Slutsatser och diskussion	42
9. Vidare forskning	45
10. Avslutande ord	46
11. Referenser	47

Abstract

Title: Barn som bevittnat våld i nära relationer - en komparativ studie om innebörden av att inte ha målsägandestatus.

Author: Cajsa Moberger Arcari

Supervisor: Anna-Karin Kollind

Examiner: Oskar Engdahl

Type of thesis: Master thesis in Criminology, 30 higher education credits

Date: June, 2015

Aims and objectives: Children who witness domestic violence in Sweden are defined as crime victims in their own right. They have the right to receive crime victim compensation from the state. In a criminal law sense these children do not have an explicit legal position, since they do not have the status as plaintiffs. The aim of the present study is to examine what consequences this insecure legal position might lead to. The study compare the situation in Sweden with the situation in Norway for these children. In Norway, children who witness domestic violence have a more explicit legal position, in consideration of their status as plaintiffs.

Method and data: The primary empirical data consists of individual interviews with six persons. Four works within the Swedish police and two of them works within the Norwegian police. The secondary data consists of publications, legislation and documents regarding the topic of the study. Through an analysis of the secondary data several questions arose, which could be answered through the primary data.

Results: The results from the study shows that the consequences of the insecure legal position these children have, makes it very difficult for the police to discover them and be able to give them the help they are entitled to. By giving these children a more explicit legal position as plaintiffs it will be a statement that this question is taken seriously and make them more visible.

Key words: children, witness, domestic violence, crime victims, plaintiff.

1. Inledning

Sverige har kommit långt i arbetet med barns rättigheter. Det finns dock ”hål” i det skyddssystem som ska skydda barnen. Ett av dessa hål gäller barn som bevittnat våld i nära relationer och problematiken kring att de inte är målsägande, vilket barn som direkt blivit utsatta för våld är.

Sedan år 2006 betraktas barn som bevittnar våld i nära relationer som brottsoffer. Forskning kring dessa barn är ett förhållandevis nytt område, såväl internationellt som i Sverige. Den visar ändå tydligt att denna grupp med barn kan få olika symtom på psykisk ohälsa och trauman som de bär med sig resten av livet. Barn som bevittnat våld i nära relationer förblir ofta osynliga, trots att de liksom barn som utsätts för misshandel av närstående kan fara mycket illa. En av anledningarna till denna osynlighet kan vara att dessa barn inte i formell straffrättslig mening ses som brottsoffer, vilket innebär att de inte har samma rättsskydd som barn som själva blivit utsatta för misshandel. De ses dock civilrättsligt som brottsoffer då de har rätt till brottsskadeersättning. Då de inte är målsägande har de inte heller rätt till en särskild företrädare, vilket innebär att om dessa barn ska förhöras måste man ha vårdnadshavarnas tillstånd. Denna situation kan, av förståeliga skäl, bli komplex eftersom den eller de personer som misstänkts ha utövat det våld barnet har bevittnat kan hindra barnet från att höras och eventuellt vittna.

Ungefär tio procent av alla barn i Sverige har någon gång upplevt våld i hemmet, fem procent har gjort det ofta (SOU, 2001:128). Nationellt centrum för kvinnofrid visar liknande siffror, där 15 procent av kvinnorna och 13 procent av männen i studien har erfarenheter under sin uppväxt av att ha sett eller hört våld mellan sina föräldrar (NCK, 2014:51). Siffrorna visar att det finns en stor grupp med barn som lever under förhållanden som kan ge dem trauman och psykisk ohälsa. Barn som lever med en mamma som blir misshandlad blir i högre grad än andra barn själva utsatta för fysiskt våld. Det är därför av betydelse vilka rutiner som finns för att upptäcka barn som lever i miljöer där våld i nära relationer förekommer.

I Norge är FN:s barnkonvention¹ lag sedan 2003. I Sverige är den ännu inte det men frågan är under behandling², Sverige är dock folkrättsligt förbundet att genomföra barnkonventionens artiklar och detta är ett rättesnöre och vägledande för de som arbetar med frågor som rör barn. Sedan 2010 är barn som bevittnat våld i nära relationer målsägande i Norge, och har på så sätt en annan formell rättslig status än barnen i Sverige. Det kan därför vara intressant att rikta blicken mot Norge och jämföra deras arbete kring dessa frågor med Sverige.

Problematiken kring denna fråga är viktig att belysa, bland annat ur den aspekten för att kunna ge hjälp och stöd åt dessa barn i ett så tidigt skede som möjligt. Barn i denna grupp har i betydligt högre utsträckning än barn i allmänhet olika symtom på psykisk ohälsa exempelvis i form av depressioner, aggressivitet, rädsla, beteendeproblem, och dåliga skolprestationer. Ett långsiktigt problem är också att våld kan föda våld, och att hot och kränkningar kan normaliseras och följa med upp i vuxen ålder. Detta kan innebära att pojkar kan tendera att hantera konflikter med våld och att tjejer söker sig till destruktiva förhållanden. Genom att i ett tidigt skede sätta in stödinsatser för dessa barn kan ett viktigt förebyggande arbete göras. Det förutsätts dock då att barn som bevittnat våld i nära relationer kommer till vetskap för dem som arbetar med dessa frågor. Som situationen ser ut idag verkar allt för många av dessa barn inte fått den hjälp de hade behövt.

2. Syfte och frågeställningar

Barn som bevittnat våld är alltså i civilrättslig mening brottsoffer, men inte brottsoffer i formell straffrättslig mening. Det blir därför intressant att belysa barn som bevittnat våld i nära relationer som brottsoffer och problematiken kring denna grupp med barn för att se vad deras straffrättsliga status innebär för dem. Då såväl nationell som internationell forskning de senaste åren visat hur utsatt denna grupp med barn är, väcktes frågan varför de inte har en tydligare rättslig ställning i Sverige. I Norge ser situationen annorlunda ut eftersom dessa barn är målsägande och på så sätt innehar en annan juridisk position. Det övergripande syftet med studien blir därför är att se närmare på vad det kan innebära för barn som bevittnat våld i nära relationer i Sverige att inte ha

¹ Barnkonventionen innehåller bestämmelser om mänskliga rättigheter för barn och är ett rättsligt bindande internationellt avtal för de länder som anslutit sig. De länder som anslutit sig har åtagit sig att göra sitt yttersta för att barns rättigheter ska respekteras (UNICEF).

² I regeringsförklaringen den 3:e oktober 2014 meddelade Stefan Löfven att den nya regeringen vill göra FN:s barnkonvention till svensk lag. Vad detta exakt kommer att innebära och om den kommer att stå över befintlig lagstiftning får den kommande utredningen visa (Unicef, 2014).

målsägandestatus. Genom en jämförande ansats vill studien undersöka de rådande skillnaderna mellan Norge och Sverige i frågan, och på så sätt försöka uttyda om den formellt rättsliga skillnaden gör skillnad för barnen. Utifrån detta syfte har följande frågeställningar formulerats:

- *Hur ser den rättsliga situationen ut i Sverige och Norge för barn som bevittnat våld i nära relationer?*
- *Vad innebär den rättsligt osäkra ställning barn som bevittnat våld i nära relationer har i Sverige?*
- *Kan barnets rättigheter och barnets bästa bättre tillgodoses genom en målsägarstatus?*

3. Bakgrund

I följande avsnitt redogörs för några viktiga utgångspunkter för studien. I den första delen presenteras vilken definition av begreppet ”barn som bevittnat våld” som används i studien. Det följs av en beskrivning av studiens juridiska utgångspunkter och situationen i Sverige. I den senare delen redogörs för situationen i Norge.

3.1 Definitioner av begreppet ”barn som bevittnat våld”

I slutet av 1970-talet började forskning kring barn som bevittnat våld i nära relationer i USA. Då använde man främst två begrepp för att beskriva barnets roll vid bevittnade av våld i nära relationer: ”to witness” (att bevittna) och ”to observe” (att observera). I den engelskspråkiga litteraturen används idag främst ”exposure” (exponeras). Detta begrepp används eftersom det anses vara mer beskrivande och att den inte på förhand antar hur barnet upplever våldet. Termen inkluderar även att både se, höra, uppleva och direkt vara inblandad i våldet. I Norden används ofta begreppet ”att bevittna”, men begreppet ”uppleva” förekommer alltmer inom forskningen kring dessa barn. Detta för att betona att barnet upplever våldet med alla sina sinnen (Överlien, 2007:241). Orsakerna till de olika begreppsbruken är bland annat att forskningsfältet är relativt nytt. Området har olika praktikerfält eftersom det är tvärvetenskapligt och därmed vilar på olika kunskapsgrunder. Den nordisk termen att bevittna våld, gör barnen till vittnen till våld. Denna term har fått kritik och många menar att den är otillräcklig och inte beskriver hela problemområdet. Därför har begreppet ”uppleva våld” blivit vanligare att använda inom både den nordiska och brittiska forskningen på området (Överlien, 2012:21-22). I föreliggande uppsats utgår diskussionerna från begreppet ”barn som bevittnat våld”, detta innefattar dock att de även upplevt våldet med alla sina sinnen. Då uppsatsen ämnar att belysa barn som bevittnat våld i nära relationer och deras straffrättsliga status

valdes detta begrepp eftersom det främst är detta som används i de dokument och lagtexter som studien bygger på.

3.2 Juridiska utgångspunkter - situationen i Sverige

1989 antog FN konventionen om barns rättigheter. Barnkonventionen³ är en folkrättslig överenskommelse, och det är en konvention som ratificerats av många länder i världen. 1990 anslöt sig Sverige till barnkonventionen, vilket innebär att Sverige i mer än tjugo år har varit folkrättsligt bundet att genomföra konventionens artiklar och uppfylla dess syfte vilket innebär att barns rättigheter skyddas och tillgodoses på alla nivåer i samhället. Barnkonventionen är inte inkorporerad i svensk rätt, vilket betyder att det inte har föreskrivits i lag att konventionen som sådan ska gälla. Konventionen är således inte bindande mellan enskilda och svenska staten. Den har inte heller samma status som svensk lag och kan därmed avfärdas av såväl myndigheter som politiker. Sverige har valt en transformeringsmetod som innebär att våra lagar successivt ändras och anpassas till konventionen (Stern & Jörnrud, 2011:5-7). Det finns flera organisationer i Sverige som förespråkar en inkorporering av barnkonventionen i svensk lag, till exempel UNICEF Sverige, Rädda Barnen, Nätverket för barnkonventionen och BO - barnombudsmannen (Stern & Jörnrud, 2011:22). Den främsta orsaken som framhålls till detta är att många menar att barnkonventionen inte fått det genomslag man hade hoppats på. Barnrättskommittén har återkommande påpekat brister där konventionen inte uppfyllts på ett tillfredsställande sätt i Sverige. Detta är ett tecken på att konventionens krav inte tas på tillräckligt allvar. Genom att göra barnkonventionen till svensk lag skulle dess formella status i svensk rätt öka, och domstolar, myndigheter, kommuner och landsting bli *tvungna* att tillämpa konventionen. Om inte så sker kan de ställas till svars för detta (Stern & Jörnrud, 2011:28). I vilken mån barnkonventionen idag har betydelse för domstolarnas bedömningar och resonemang är inte helt enkelt att avgöra, men barnkonventionen som sådan verkar ha begränsat genomslag (Stern & Jörnrud, 2011:19). Det ska dock bemärkas att även om barnkonventionen skulle komma att bli svensk lag innebär inte detta att barns rättigheter automatiskt skulle komma att tillgodoses. Barnkonventionens paragrafer är relativt vaga och öppna för tolkning, vilket innebär att det krävs kunskap i frågan för att tolka situationer ur perspektivet ”för barnets bästa”.

³ För att läsa barnkonventionen i sin helhet se ”Barnkonventionen - FN:s konvention om barns rättigheter”

Det har skett ett par lagändringar med avseende på hur man rättsligt ser på barn som bevittnat våld i nära relationer. Socialtjänstens ansvar för denna grupp har förtydligats genom en ändring av socialtjänstlagen 2007, vilket kortfattat innebär att socialtjänsten *ska* ge stöd åt denna grupp med barn. Innan förtydligandet av lagen 2007 så angav lagtexten att de *bör* ge stöd (Eriksson, 2011:169). Från och med 2006 har även denna grupp haft rätt att få brottsskadeersättning från staten (Arnell & Ekblom, 2010:35). Barn som bevittnat våld i en nära relation har alltså inte målsägandestatus. Den juridiska termen för en person som utsätts för brott är ”målsägande”. Det definieras som den mot vilken ett brott har blivit begånget eller som har blivit förnärad av brottet eller som lidit skada av det (Lindgren, 2004:25). Enligt denna definition är barn som bevittnat våld i nära relationer egentligen målsägande, men så säger alltså inte lagen. I detta fall blir vårdnadshavarna målsägande, vilket i de flesta fall är föräldrarna som vid dessa fall även indirekt blir förövarna (eller en av dem). Barns utsatthet tydliggörs i denna problematik och barn kan inte heller själva formera sig till politiskt verksamma påtryckningsgrupper, utan detta måste någon annan göra åt dem.

En utredning från SOU angående ett betänkande av brottsskadelagsutredningen föranledde den nya brottsskadelag som trädde i kraft den första juli 2014. I denna konstateras bland annat att den reform som infördes 2006 gällande att barn som bevittnat våld i nära relationer rätt att söka brottsskadeersättning, inte haft det genomslag man önskat hos berörda myndigheter (SOU, 2012:19). Det har därför gjorts ett tillägg angående att vårdnadshavaren till det barn som har bevittnat våld ska underrättas om möjligheten till brottsskadeersättning, om inte vårdnadshavaren är misstänkt för brottet. Enligt den nya brottsskadelagen, som trädde i kraft den första juli 2014, räcker det nu med underskrift av en vårdnadshavare för att ett barn ska kunna ansöka om brottsskadeersättning. Detta gäller om den andra vårdnadshavaren har begått brottet eller om det finns särskilda skäl. Det har även införts en särskild ansökningstid för barn som innebär att barn alltid kan ansöka om brottsskadeersättning till och med den dag barnet fyller 21 år (Brottsoffermyndigheten, 2014). Tidigare krävdes båda vårdnadshavarnas underskrifter om dess barn skulle ansöka om brottsskadeersättning för att ha bevittnat våld i nära relationer. I utredningen från SOU konstateras också att det är av stor vikt att barn som bevittnat våld i nära relationer uppmärksammas i anslutning till brottsplatsen under förundersökningen. Sedan 2014 är detta infört i regeringskansliets rättsdatabas angående förundersökningskungörelse. Enligt denna ska det i ett protokoll vid förundersökningen noteras om det funnits barn som bevittnat brottet och i så fall var barnet befunnit sig (SFS 1947:948, 20§).

3.3 Barnets rättigheter och barnets bästa

Begreppen ”barnets rättigheter” och ”barnets bästa”, finns både inom nationell och internationell rätt. Det uppstår dock ibland problem vid tolkning av dessa, framförallt gällande barnets bästa. FN:s kommitté för barnets rättigheter menar att tolkningen av barnets bästa måste stå i överensstämmelse med barnkonventionens anda. Det ska särskilt tas hänsyn till att barnet är en individ med egna känslor och åsikter. Det har ändå inte diskuterats om samspelet mellan barnets bästa och barnets rättigheter eller tolkningen av barnets bästa vid utarbetandet av barnkonventionen inom FN. Det är dock komplext att formulera en generell regel om vad som är barnets bästa, eftersom det inte kan tas för givet att det som är bäst för ett barn är det bästa för ett annat barn i en annan situation. Barnets bästa bör alltså fastställas med hänsyn till kultur och för barn i olika kontexter (Schiratzki, 2010:29).

Barnets bästa ska tolkas med utgångspunkt i dels ett objektiva perspektiv⁴ och dels ett subjektivt perspektiv⁵. Det innebär att det objektiva perspektivet ska genomsyra de bedömningar beslutsfattare på olika nivåer gör och att barnets bästa ska grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det subjektiva perspektivet innebär att barnet självt får ge uttryck för vad det anser vara det bästa, detta är dock under den förutsättning att barnet vistas i en trygg miljö och inte är under alltför stor påverkan av någon vuxen. Det finns idag en samsyn i barnperspektivets utgångspunkt om att det ska visas respekt för barnets fulla människovärde och integritet. Tidigare rådde något skilda perspektiv inom de olika instanserna, då till exempel det objektiva perspektivet dominerade i socialrätten medan det gavs större utrymme för det subjektiva inom civilrätten (Schiratzki, 2010:30-31).

Rättigheter för barn kan även ha skilda syften, vilket ytterligare problematiserar alltför generella tolkningar av FN:s barnkonvention. De kan klassificeras som sociala rättigheter, vilket innebär rätt till välfärd och en viss ekonomisk trygghet. Civila rättigheter för barn innebär att de på jämlik grund och enligt lag ska kunna hävda och försvara sina rättigheter till bland annat trosfrihet, personlig frihet och yttrandefrihet. De politiska rättigheterna innebär att barn har rätt att delta i utövandet av politisk makt. Barns rättigheter bygger dock inte på autonomi eftersom vårdnadshavarens skyldighet inte är förhandlingsbar. Vårdnadshavaren har ett ansvar över barnet som barnet inte (i normala fall) kan fransäga sig. Barns rättigheter blir därför enklare att rättfärdiga om de ses som ett

⁴ Kunskap man förvärvat om barn genom forskning och erfarenhet.

⁵ Innebär att lyssna på barnet och inkludera dess synpunkter i själva beslutsfattandet.

verktyg för att skydda barnet, och autonomi blir således inte en förutsättning för rättigheter. En förutsättning för att ett skyddsperspektiv ska fungera är att rättsordningen får information om barnets situation. I många fall kan dock barnet inte komma till tals. Det kan vara för ungt, inte känna till vad som är rätt och fel eller leva under så skrämmande förhållanden att det inte vågar göra sig hörd. För att hjälpa barnet i själva rättsprocessen utses, som nämnts tidigare, en ställföreträdare som kan föra barnets talan (Schiratzki, 2010: 37-40). Barn som bevittnat våld i nära relationer har inte per automatik rätt till en sådan eftersom de inte är målsägande.

3.4 Vittnesmål mot närstående

Barnens rättigheter har många beröringspunkter och det är många delar som ska "samspela" för att det ska fungera ur ett rättsligt perspektiv. Vittnesmål mot närstående var ett tema som återkom i samtliga intervjuer och denna korta inledning i ämnet behövs för att få större förståelse för den komplexa situation som faktiskt uppstår då ett barn hamnar i en rättsprocess.

Barn kan vara part i rättegång men barnets talan måste föras av en ställföreträdare, vilket vid normala omständigheter är barnets föräldrar. Det finns en speciell ombudsfunktion då brottsoffret är ett barn och om den misstänkte är en närstående till barnet. Detta kallas lagen om särskild ställföreträdare (SFS 1999:997). Denne utses i första hand då det finns misstanke om misshandel eller sexuella övergrepp mot barnet. Företrädaren ska ta till vara på barnets rättigheter och kan agera självständigt i förhållande till vårdnadshavaren under den rättsliga processen. Barn kan kallas till förhör under förundersökningen men det måste tas hänsyn till barnet och rådande omständigheter. Om barnet är under 15 år bör den som har vårdnaden om barnet vara närvarande, men endast om detta låter sig göras utan att äventyra utredningen. Det anses dock inte lämpligt att vårdnadshavare är med då denne är misstänkt för det aktuella brottet. Barn som bevittnat våld i nära relationer har inte dag rätt till en särskild företrädare som kan tillgodose deras rättigheter i rätten.

Enligt lag⁶ är man inte skyldig att avlägga vittnesmål om man på något av de sätt som lagrummet anger är närstående till den som är part i rättegången. Barn till en part behöver alltså inte vittna. Vårdnadshavarna till barnet kan hävda sin rätt och förhindra barnet att vittna, även då de är misstänkta för det tilltalade brottet (Nilsson, 2011:13-28). Denna situation uppstår då barnet själv inte är målsägande, som då de bevittnat våld i nära relation.

⁶ Rättegångsbalken 36 kap 3 §.

3.5 Situationen i Norge

Norge har till skillnad från Sverige inkorporerat barnkonventionen i norsk lag. Barnkonventionen inkorporerades 2003 i Norge genom ett tillägg till Menneskerettsloven⁷. Detta innebär att konventionen gäller som norsk rätt och att den ska gå före annan lagstiftning i händelse av normkonflikt. Konventionen har haft genomslag i de norska domstolarnas bedömningar och dess betydelse verkar öka. Barnkonventionen utgör ett viktigt perspektiv då nya lagar skrivs eller då den existerande lagstiftningen revideras. Den tycks åberopas alltmer inför norska domstolar. Inkorporeringen av barnkonventionen i norsk lag har lett till att konventionen har fått en mer självständig roll som rättskälla i juridisk argumentation i domstolarna. Den bidrar även till att ändra och utveckla norsk rättskultur. Det ska dock påpekas att den kan vara svårt att göra en uppskattning vilken reell betydelse konventionen haft för utgången i enskilda fall. Det har dock visat sig att den åberopas och används som rättskälla i allt större utsträckning. Barnkonventionens rättsliga status gör att domstolarna inte kan undvika att förhålla sig till den även om detta görs olika hög grad (Stern & Jørnrud, 2011:24).

I Norge har alla barn som bevittnat våld i nära relationer status som målsägande, rättigheterna för barn som bevittnat våld i nära relationer är desamma som för de som själva blivit utsatta för våld. De har rätt till en biståndsadvokat och kan begära brottsskadeersättning. Huvudregeln där barn bevittnat våld i nära relationer är att det ska göras en ”*offentlig påtale*” (jfr svenskans allmänt åtal⁸), därför krävs det inte att barnet själv begär detta. Minderåriga över 15 år kan dock själva begära åtal. För barn under 15 år kan en kvalificerad förmyndare (ställföreträdare) göra detta (Hunn, 2014:25-26).

Barnet har rätt till ett ”dommeravhør”⁹. Förhöret är en del av polisens utredningsarbete och utförs av en polis med specialutbildning inom området. Domarens roll i förhören har förändrats från att ha varit mer ledande till en mer tillbakadragen roll. Det är dock domarens ansvar att leda själva processen. Många av förhören äger rum på så kallade ”barnahus”¹⁰ om dessa finns att tillgå.

⁷ FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter som är inkorporerad i Norsk lag.

⁸ Åtalet ska utföras av en person å det allmännas vägnar (Wennberg, 2011:95).

⁹ Jfr med Sverige där det i regel en polis som håller i förhöret och som är så kallad förhørsledare. Åklagaren är förundersökningsledare och bestämmer över hur förhöret ska genomföras genom att ge direktiv till polisen.

¹⁰ Barnahus i Norge bygger på samma princip som de i Sverige. De är till för barn som blivit utsatta för någon form av brott, våld eller övergrepp som ska utredas av polis. De ska erbjudas stöd av socialtjänst, hälso- och sjukvården på samma ställe i barnanpassade lokaler.

Särskild förmyndare tillsätts då den egentliga förmyndaren, som oftast är föräldrarna, antingen själva är anklagade eller inte anses kunna tillvarata barnets intresse (Hunn, 2014: 33-41).

I Norge har man ett barnevern, vars uppgift är att säkra barn och unga som lever under förhållanden som kan skada deras hälsa och utveckling. I Sverige ligger detta ansvar hos Socialtjänsten, men i Norge har man en egen instans för dessa frågor. Barnevernet kan ha representanter hos polisen. Detta har man till exempel i de olika stadsdelarnas polisstationer i Oslo. Vardera stadsdel har en representant anställd från barnevernet. Denna person ska tillvarata barnens rättigheter och hjälpa polisen att se ett fall ur ett barnperspektiv.

2010 erkände ”Høyesterett” (jfr Sveriges Högsta domstolen) barn som målsägande i de fall där de bevittnat våld i nära relationer. Detta ledde till ett förtydligande av barns rättsliga ställning i dessa fall och stärkte på så sätt deras ställning i rättsprocessen (Hunn, 2014:69). Detta erkännande grundade sig i ett fall där en flicka fick ett skadestånd på 90.000 kronor och hennes styvpappa dömdes till fängelse i ett år och fyra månader. Styvpappan hade vid upprepade tillfällen misshandlat och hotat flickans mamma. Flickan visade tydliga symtom på att hennes upplevelser hade skadat henne. Hon var deprimerad, hade sömnsvärigheter, koncentrationsproblem, självskadebeteende och självmordstankar (HR 2010). Det som gjorde denna dom viktig var att ”Høyestretten” ställdes inför problemställningen om strafflagen §219¹¹ även omfattade barn som bevittnat våld. Detta uttrycks inte ordagrant i §219, trots den lagändring som skedde 2005 som innebar att barn som bevittnat våld i nära relationer kan ses som kränkta i laglig mening. ”Høyestretten” valde dock att tolka det som att detta ska innefattas i §219. Denna tolkning grundade sig främst på den ökade kunskap man idag har om vilka långsiktiga konsekvenser det kan få för ett barn att bevittna våld i nära relationer (Norges domstoler, 2010).

4. Tidigare forskning

I detta avsnitt ges en överblick över tidigare forskning som berör studiens område. Området är relativt nytt och den forskning som bedrivits kring barn som bevittnat våld i nära relationer har främst berört effekterna hos barn som lever med våld under längre tid. Avsnittet belyser även i korthet forskning kring barn som brottsoffer och våld i nära relationer.

¹¹ Bestämmelser som reglerar familjevåld. Bestämmelsen säger att den som genom att hota, tvinga, begränsa rörelsefrihet, utövar våld mot eller kränker, grovt eller återkommande misshandlar en närstående (Hunn, 2014:8).

4.1 Barn som bevittnat våld i nära relationer

Det senaste decenniet har forskning beträffande barn som bevittnat våld i nära relationer ökat, och området har uppmärksammats alltmer. Svensk forskning har främst fokuserat på vilken hjälp som denna grupp med barn bör få för att kunna bearbeta sina upplevelser. En bakgrund till detta är att tidigare forskning visat att dessa barn kan få bestående negativa effekter av att leva i en miljö där det ofta förekommer våld och hot. Denna fråga har även uppmärksammats internationellt och de flesta forskare tycks komma fram till liknande resultat gällande konsekvenserna för barn som bevittnat våld i nära relationer. Den angloamerikanska forskningen, som oftast varit mer kvantitativt inriktad, har främst fokuserat på symptom och reaktioner på våldet (Corneliussen, 2012:3). Denna forskning indikerar att barn främst påverkas inom fem huvudområden: fysiska eller neurobiologiska funktioner, beteende, känslor, kognitiv utveckling och social anpassning. Gällande neurologiska och fysiska effekter har det visat sig att barn som exponeras för kroniska traumatiska händelser, som att bevittna våld i nära relationer, tenderar att ständigt ”vara på vakt”, vilket utsätter kroppen för en konstant stress. Emotionella konsekvenser kan innebära att barnet utvecklar en rädsla för till exempel män (om det är mannen som varit den våldsamma i förhållandet), det kan också bära med sig en ilska och känsla av maktlöshet. På längre sikt kan detta leda till depressioner och låg självkänsla. Det har visat sig att denna grupp med barn ofta kan bli mer klängiga, gnälliga, de kan vidare lida av psykosomatisk värk som magont och huvudvärk samt även ha sömnproblem. En studie om de kognitiva konsekvenserna hos barn som bevittnat våld i nära relationer visade att denna grupp oftare hade sämre verbala förmågor än referensgruppen. De hade också oftare koncentrationssvårigheter och fick på så sätt problem i skolan. På det sociala planet kan denna grupp med barn få svårare att skapa intima relationer, det är även vanligt att de, när de blir vuxna, går in i destruktiva relationer där våld ofta förekommer (Adams, 2006:334-337). Senare forskning har visat att erfarenheten av att frekvent bevittna våld i nära relationer är en oberoende riskfaktor för att utveckla depression vid vuxenålder. Forskning har även påvisat att de som mer sporadiskt hade bevittnat våld i hemmet också hade en förhöjd risk att utveckla depression senare i livet (Russel et al., 2010:452).

Inom Norden har forskning kring barn som bevittnat våld i nära relationer varit mer kvalitativ och ofta inkluderat barnen själva som informanter. Mycket av den tidigare forskningen (se ovan) har som tidigare nämnts dominerats av ett vuxenperspektiv och fokuserat på de reaktioner och symptom hos barn som bevittnat våld i nära relationer (Överlien & Hydén, 2007:10). Utvecklingen av forskningen inom området ter sig som en ganska naturlig utveckling, eftersom det först måste

fastställas om och hur barn påverkas av att leva med våld i hemmet. Else Christensen startade på 1980-talet ett forskningsprojekt på denna grupp med barn och den har sedan åtföljts av flera studier i övriga Norden. Christensen genomförde en undersökning av 394 barn till misshandlade kvinnor och som bodde med sina mammor på ett kvinnohus. Studien visade bland annat att 85 procent av barnen till mammorna hade befunnit sig i samma rum då misshandeln pågick (Christensen 1998 se Arnell & Ekbom, 2010:26). Margareta Hydén gick 1994 igenom 141 polisanmälningar och protokoll i Sverige, i materialet fanns 122 barn. 69 procent av dessa barn hade varit närvarande vid våldstillfället och 67 procent hade hört grova verbala hot mot mamman (Arnell & Ekbom, 2010: 26). Många av de nordiska forskarna understryker vikten av att få med barns perspektiv på föräldrars våld (Eriksson et al., 2008:10). I Sverige har det även genomförts utvärderingar kring den hjälp som finns att tillgå för barn som bevittnat våld i nära relationer (Broberg et al., 2010). Carolina Överlien är en forskare inom området som har genomfört intervjuer med barn vars mammor sökt skydd och hjälp på kvinnojourer. Hon framhåller vikten av att se barnet som en aktiv och ansvarstagande aktör, men visar samtidigt en bild av ensamma och rädda barn som inte når fram till samhällets hjälpapparat (Överlien, 2012). Överlien har även uppmärksammat en annan viktig aspekt av denna grupp med barn, nämligen den att inte alla barn som lever med våld i hemmet får några psykiska följder i form av depressioner, posttraumatiskt stresssyndrom, koncentrationssvårigheter etc. En del barn tycks klarar sig mycket bra trots allt de upplevt. Denna diskussion är viktig i det avseendet att det annars lätt skapas en alltför stigmatiserande bild av barnen (Överlien, 2010:91).

Kathrine Kloppen med flera vid ”Regionalt kunskapssenter for barn og unge”, presenterar relativt färska siffror av hur många barn som bevittnar våld mellan mamma och pappa i Norden. I sammanställningen inkluderar de 24 nordiska studier för att få en uppfattning av förekomsten av omsorgssvikt och misshandel av barn i familjer i Norden. Studien visar att ett av tio barn har bevittnat våld mellan mamma och pappa. Sexuella övergrepp och fysiskt våld mot barn har de senaste 20 åren minskat, enligt studien, men andelen barn som sett eller hört våld mellan mamma och pappa är fortfarande lika hög. Det är vanligare att barn bevittnar våld mellan föräldrarna än att de själva blir utsatta för våld. Barn som bevittnar våld löper även större risk att bli utsatta för fysiskt våld i hemmet. Studien framhåller att de nordiska länderna är ganska lika gällande förekomsten av våld mot barn. De nordiska länderna (Sverige, Norge, Danmark, Finland och Island) har förbud mot barnaga, de har dessutom små inkomstskillnader, hög utbildningsnivå och ett välutvecklat välfärdssamhälle. Detta är faktorer som är förebyggande gällande våld mot barn (Kloppen et al.,

2014:53). Siffrorna som presenteras i studien stämmer överens med de resultat som nämndes tidigare angående hur många barn som bevittnat våld i nära relationer i Sverige, som visade att ungefär tio procent av alla barn någon gång gjort detta.

4.2 Barn som brottsoffer

Då studien belyser barn som bevittnat våld i nära relationer och deras juridiska ställning ges en kort genomgång av forskning kring barn som brottsoffer. Anna Sonander framhåller i sin avhandling (2008) att lagstiftningen gällande barn visat sig ha en viktig roll i det hänseende att ange fokus för aktörernas (de som kommer i kontakt med barnen) arbete, speciellt då olika prioriteringar är nödvändiga. Lagstiftningen kan på så sätt utgöra en förutsättning för att barn som brottsoffer ska uppmärksammas, men det är inte endast det som avgör. Polisen och socialtjänsten utgör även de en förutsättning för att barn som brottsoffer ska uppmärksammas. Sonander förespråkar ett helhetsperspektiv för att arbetet med barn som brottsoffer ska bli så bra som möjligt (Sonander, 2008:208-209). Eriksson och Näsman tar upp problematiken kring barn som bevittnat våld i nära relationer och hur de bemöts under utredningsprocessen. De undersöker detta ur perspektivet att bemöta utsatta barn både som offer och aktör. Resultaten från deras intervjuer med barn som upplevt våld och varit föremål för en utredning, visar att de *inte* brukar beskriva bemötandet under utredningsprocessen som till exempel barnkonventionen och föräldrabalken¹² förutsätter, alltså att de ska bemötas som *delaktiga* barn. Författarna menar att barns delaktighet är mycket viktig i denna typ av processer. Genom delaktighet kan det skapas bra förutsättningar för giltiggörande och även för barns återupprättelse- och återhämtningsprocess efter det upplevda våldet. Eriksson och Näsman menar därför att det är en utmaning att möta barn både som offer och aktör (Eriksson & Näsman, 2008:100).

4.3 Våld i nära relationer

Då uppsatsen ämnar belysa situationen för barn som bevittnat våld i nära relationer, bör även området kring våld i nära relationer presenteras kort, detta eftersom dessa två områden ”smälter samman”. I detta avsnitt presenteras endast liten övergripande presentation av aktuella resultat kring forskningen våld i nära relationer. Begreppet våld i nära relationer innefattar i denna diskussion såväl misshandel, sexualbrott som hot, trakasserier och verbala kränkningar. Siffrorna som

¹² I Föräldrabalken står det att barnets inställning ska redovisas inför rätten (Eriksson & Näsman, 2008:83). Barnkonventionen säger att konventionsstaterna är skyldiga att tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i de frågor som rör barnet. Barnet ska vidare ges möjlighet att höras antingen direkt eller genom företrädare (Eriksson & Näsman, 2008:84).

presenteras är statistik från Brå, i denna syftar en nära relation inte endast till om man är sammanboende, utan även relation med flickvän, pojkvän, hustru eller make innefattas. Kvinnor löper den största risken för att utsättas för våld av närstående. Män står för majoriteten av våldet, men det finns även en förekomst av kvinnliga förövare och även våld i samkönade äktenskap. 6,8 procent av befolkningen uppgav att de utsattes för våld i en nära relation under 2012. Andelen kvinnor och män var i princip lika jämnstora. Det var dock betydligt vanligare att kvinnor utsattes för grövre våld och mer återkommande våld (Brå, 2014:7-8). Resultatet visar också att det är en mycket liten del som polisanmäler om de blivit utsatta för brott i en nära relation. Det är också ovanligt att de utsatta personerna haft kontakt med socialtjänsten (Brå, 2014: 97-98). Kartläggningen visar även att omkring en 1/3 av de utsatta kvinnorna en 1/4 av de utsatta männen uppgav att de hade barn boende hos sig (Brå, 2014:9). Detta visar att barn som växer upp med våld i hemmet är en grupp som inte är särskilt synlig, och att deras situation blir extra sårbar eftersom de lever under förhållanden de inte själva klarar att påverka och ta sig ur.

Även i Norge påvisar forskning att mörkertalen är höga. ”Statistik sentralbyrå” i Norge visar siffror på att män huvudsakligen utsätts för våld från okänd gärningsperson, medan kvinnor löper större risk att bli utsatt för våld i nära relationer. Olika undersökningar visar att våld mot partner drabbar män i lika hög grad som kvinnor, men precis som i Sverige, drabbas kvinnorna av grövre våld. Undersökningar som gjorts inom området varierar i omfång, och det är därför svårt att få exakta siffror. Ett genomsnitt av de undersökningar som utförts de senare åren visar att cirka tre procent årligen utsätts för våld i nära relationer i Norge. Denna siffra antas dock vara något låg, och inte stämma helt överens med det faktiska antalet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2013:6). Detta med anledning av att mörkertalet antas vara högt och att de undersökningar som utförts har haft varierande urvalsgrupper.

5. Teoretiska utgångspunkter

Studiens teoretiska ramverk utgörs av tre perspektiv: viktimologi, barndomssociologi och rättsociologi. De tre perspektiven har betydelse för studien i det avseende att de bidrar till att bättre förstå den situation barn som bevittnat våld i nära relationer befinner sig i och hur detta kan förklaras. Genom viktimologin kan barns roll som brottsoffer närmare studeras och definieras. Barndomssociologin ger ytterligare en dimension i ämnet genom att bland annat försöka förklara

vad en brottsofferstatus kan innebära för ett barn. Det rättssociologiska perspektivet har även relevans för studien. Detta då det bidrar till att försöka förstå konsekvenserna för barn som bevittnat våld i nära relationer och ett eventuellt förrättsligande av deras juridiska ställning genom att göra dem till målsägande.

5.1 Viktimologi

Viktimologin uppstod ur kriminologin och inom denna gren finns många olika grupper och intressen. Brottsofferforskningen kom ursprungligen från USA, och själva begreppet viktimologi (läran om offren) myntades 1949 av den amerikanske psykiatrikern Fredric Wertham. Det var dock först på 1960-talet som det på mer allvar började forskas kring brottsoffer (Björkman, 2004:31). Benjamin Mendelsohn ses som en av upphovsmännen till denna gren inom kriminologin i Europa (Wergens, 2002:21). Brottsofferrörelsen var en reaktion på den ensidiga fokuseringen på gärningsmannen inom kriminologin och kom även att innefatta kritik av rättsväsendet. Nya sätt att tänka på offret utvecklades, vilket innebar att det skapades olika offertypologier. Kriminologen Hans Von Hentig menade att det fanns vissa personer som till sin karaktär utgjorde en mycket större risk att bli offer än vad andra grupper gjorde. Till dessa grupper räknade han bland annat kvinnor, barn och äldre personer (Mendelshon 1974, von Hentig 1948 se Walklate, 2007:31). Den kritiska viktimologin växte fram som en reaktion på detta tidigare sätt att tänka om. Kritiken riktade sig mot den rådande brottsofferbilden som bland annat innebar en alltför ensidig bild av det oskyldiga offret och den onda gärningsmannen. Frågor som berör förståelsen för processen kring vem som ses som brottsoffer och vem som får och tar titeln som brottsoffer är frågor den kritiska viktimologin försöker förklara. Niels Christie myntade uttrycket ”idealoffret”¹³. Detta har sedan utvecklats av Paul Rock som menar att det är viktigt att se närmare på under vilka omständigheter och hur personer förvärvar termen offer och hur de sedan kan använda sig av den. Att förstå interaktionen i dessa processer i relation till hur individer upplever sig själva och hur de uppfattar andra är viktigt i identitetskapandet (Rock 2002 se Walklate, 2007:44).

Idealoffret

Den allmänna bilden av ett brottsoffer präglas ofta av en slags stereotyp bild av vad ett ”idealoffer” är. Den innebär ofta en bild av ett oskyldigt försvarslöst offer som inte själv har någon direkt delaktighet i själva brottshandlingen (Lindgren, 2004:30). Till exempel den äldre lilla kvinnan, på

¹³ Se nedan för en mer utvecklad förklaring vad Christies bild av ”idealoffret” är.

väg hem från att ha vårdat sin syster, som blir rånad och slagen av en stor man, som sedan använder pengarna till sprit och droger (Christie, 2001:47).

Nils Christie har bland annat beskrivit idealoffret och menar att idealoffret har åtminstone fem egenskaper:

1. Offret är svagt.
2. Offret är involverat i en respektabel aktivitet.
3. Offret är på väg till en plats som han/hon inte kan förebåsa för.
4. Gärningsmannen är i förhållande till offret i överläge och kan beskrivas i negativa termer.
5. Gärningsmannen är okänd för offret, och har dessutom ingen relation till offret.

Enligt Christie måste även offret ha tillräckligt med inflytande för att på så sätt kunna hävda sin offerstatus. Det finns även en motsats till det idealtypiska offret menar Christie, till exempel en berusad man som varit ute på en mindre seriös nattklubb och blivit rånad av några han stött på. Även om han både får svårare skador och blir av med mer pengar än den äldre kvinnan som blev rånad, blir inte hans status som brottsoffer detsamma som den äldre kvinnans då han inte har agerat utifrån ett moraliskt riktigt perspektiv (Christie 1986 se Lindgren, 2004:30). Det som framkommer ur denna diskussion är att vissa grupper lättare ses som oskyldiga och kan därför lättare identifieras som brottsoffer. Det blir därför avgörande för hur brottsoffret uppfattas av omgivningen, då detta kan påverka möjligheterna till stöd, ersättning och skydd (Lindgren, 2004:30). Christie visar vilken makt denna typ av ”idealbilder” kan få för ett samhälles uppfattning genom att vissa personer förtjänar att få status som offer och får detta väldigt enkelt, medan andra grupper inte anses förtjäna denna offerstatus (Christie 1986 se Walklate, 2007:28). Det är ur detta perspektiv det blir viktigt att diskutera barn som bevittnat våld och deras brottsofferstatus. Barn som brottsoffer kan kopplas till att deras rättigheter över tid har genomgått betydliga förbättringar. Detta är viktigt att ha i åtanke då man diskuterar barn som brottsoffer. 1990 tillkom barnkonventionen¹⁴, och 1993 inrättades en särskild barnombudsman som hade i uppgift att värna barnen med utgångspunkt från barnkonventionen (Tham, 2001:33).

¹⁴ Se vidare information om barnkonventionen under rubriken ”Juridiska utgångspunkter - situationen i Sverige”.

Barn som bevittnat våld i nära relationer är svåra att placera i någon av rådande brottsofferteorier. Samhällets bild av det så kallade idealiska offret kan få stor betydelse för vilken bild av det idealiska offret en myndighet till exempel agerar utifrån. Brottsofferrollen i denna situation försvåras dels av att barnet har en relation till förövaren och dels av att barnet inte heller blir direkt utsatt av handlingen. Det blir svårt att få denna grupp ”att passa in” på de schablonmässiga bilder som är rådande beträffande brottsoffer. I verkligheten är inte allt svart eller vitt, och barnet kan mycket väl, och gör ofta, se förövaren som både ”dum och snäll”. Brottsofferstatus är något som måste uppnås och involverar en process från att individen själv förstår att den är ett brottsoffer, och på så sätt kan göra anspråk på att vara ett brottsoffer, till att bli definierad som ett brottsoffer av samhället i sig (Walklate, 2007:28).

Barn som bevittnat våld i nära relationer är en brottsoffergrupp som inte riktigt passar in i de ”klassiska” brottsofferbilderna. För att en person skall få status som tillhörande till en offergrupp i denna bemärkelse måste han eller hon få ekonomisk ersättning samt medicinsk, psykologisk och social behandling (Lindgren, 2004:25). I föregående avsnitt nämndes Paul Rock och hans tankar kring att det är viktigt att se på offerskapande och att förstå hur och när ett brottsoffer skapas (Rock 2002 se Walklate, 2007:44). Detta måste även inkludera ett perspektiv utifrån individens egen förståelse. Som situationen ser ut idag i Sverige för barn som bevittnat våld i nära relationer, blir det ganska tydligt att denna grupp barn inte självklart definieras som brottsoffer. De ses visserligen som brottsoffer i den mening att de har rätt till brottsskadeersättning, men rent juridiskt sett ses de inte som offer. Det blir därför även viktigt att belysa barnens uppfattning av att faktiskt vara ett brottsoffer. Vilket i sin tur försvåras av att det inte finns en entydig bild av dem som brottsoffer ur ett samhällsperspektiv (indirekt ett vuxenperspektiv). Barn kan inte själva göra anspråk på att vara brottsoffer, de kan inte heller själva göra anspråk på de rättigheter de har som brottsoffer gällande brottsskadeersättning.

5.2 Barndomssociologi och barn som sociala aktörer

Definitionen av barn som brottsoffer är viktigt att belysa, med en offerstatus finns risk att barnet ses som ett passivt offer, oförmöget att påverka sin situation. Forskning idag ser hellre barn som kompetenta sociala aktörer. Barn ses inte längre som noviser eller inkompetenta individer som inte är annat än en passiv mottagare av den sociala miljön de lever i (Sommer, 2003:42). Det går dock inte att bortse ifrån den beroendeställning barnet är i förhållande till de vuxna som verkar runt dem. Det blir därför viktigt att inkludera såväl tanken om att de är sociala aktörer som att de kan behöva

ett skyddsperspektiv. För att barnet ska kunna bearbeta det de varit med om krävs att de får sina upplevelser av våld giltiggjorda. Detta behövs för att barnet ska kunna hitta strategier för att bearbeta traumatiska upplevelser och gå vidare i livet.

De senaste decennierna har den ”nya” barndomssociologin vuxit fram som en reaktion på tidigare forskning om barn. Kritiken mot den ”äldre” forskningen om barn gäller främst att den tycks utgå från underförstådda konstruktioner om vuxna och barn, där ser vuxna ses som norm och barnet uppfattas som något ofullständigt, på väg till något fullständigt, alltså en vuxen. Barnet blir på så sätt ett slags passivt offer för vuxenvärlden. Kritiken riktade sig även mot att barn inte sågs som aktörer utan snarare behandlades som objekt. Den ”nya” barndomssociologin har istället försökt utveckla ett analytiskt perspektiv, där man ser barn som sociala aktörer (Eriksson et al., 2007:15). En viktig aspekt inom denna barndomssociologi är att betrakta informanten som kunskapsbärande subjekt. Barndomssociologin ser alltså barn och barndom som socialt och diskursivt konstruerade vilket innebär att de är föränderliga i relation till situation, kontext och tid (Överlien, 2012:40-41). Inom barndomssociologin talar man även om barnets relativa resiliens¹⁵. Detta innebär att man idag mer ser till barnets förmågor istället för att överbetona barnets sårbarhet vilket var den rådande 60-talistiska synen. Forskning kring barns relativa resiliens har visat att enskilda trauman och negativa händelser är betydelsefulla medan det pågår men det innebär inte alltid att det blir negativa konsekvenser för barnet på längre sikt. Det har däremot visat sig att *ackumulerad stress* och negativ påverkan under längre tid under barndomen kan komma att påverka utvecklingsprocessen negativt (Sommer, 2003:36-37). Det finns således gränser för barns anpassningsförmåga, vilket blir viktigt att beakta hos barn som bevittnat våld i nära relationer. Den största delen av dessa barn lever med familjevåld under lång tid och utsätts på så sätt för en långvarig stress. Barn som bevittnat våld i nära relationer kan få svårigheter att förstå och sätta ord på det de upplever. Deras relation till föräldrarna (de som förmodligen betyder mest för dem och samtidigt är de som eventuellt orsakar traumat) ger dem inte en möjlighet att förstå sina upplevelser av det bevittnade våldet. Det kan därför bli svårt för dem att i samspel med andra att tolka sin livssituation (jfr Eriksson & Näsman, 2008:43). Detta kan i sin tur leda till att de som brottsoffer kan bli svårtolkade, de kanske inte har förmågan att förmedla det de upplevt och hur de känner kring detta. Att se barn som kompetenta sociala aktörer är också mycket viktigt för att kunna ”upptäcka” dem. Genom att fråga barnet om de upplevt våld i hemmet är det fler som svarar ja på denna fråga än när man frågar barnets mor (om

¹⁵ Förmåga att återhämta sig.

barnet bevittnat våld) till exempel (Källström Cater & Överlien, 2008:26). Detta visar bland annat hur viktigt det är att ha rutiner där man frågar och lyssnar till barnet.

5.3 Rättssociologi och juridifiering

Ökad styrning genom lagar och regler kallas juridifiering (förrättsligande), vilket kortfattat kan beskrivas som en process genom vilken lagar kommer att reglera ett ökande antal av olika aktiviteter. Konstitutionell juridifiering är en process där konstitutionella politiska normer etableras eller förändras till följd av ytterligare kompetens i det rättsliga systemet, det vill säga att ny kunskap etableras och omsätts i praktiken (Blichner & Molander, 2008:40). Konstitutionella rättsregler får genom sin position överst i den rättsliga normhierarkin företräde framför lägre stående normer som motsäger dem. Internationella fördrag och andra folkrättsliga regler anses inte vara en del av Sveriges konstitution, även om dessa ska vara vägledande och förpliktande. Detta innebär att om en lag eller förordning är oförenlig med Sveriges folkrättsliga åtaganden ska domstolarna ge företräde för svensk rätt (Brännström, 2011:18). Det i sin tur får effekter på hur till exempel barnkonventionen tillämpas. Vid en ”konflikt” med svensk rätt får därmed barnkonventionen stå tillbaka. I Norge ser det annorlunda ut eftersom man valt att inkorporera denna i norsk lag.

Den rättsliga regleringen gällande barn har under 1900- och 2000-talet genomgått en utveckling som inneburit både ett förstärkande av barns rättigheter och även ett ökat rättsligt skydd. I föreliggande uppsats förs diskussionen främst ur ett konstitutionellt perspektiv, då fokus ligger på att belysa den rättsliga status barn som bevittnat våld i nära relationer har. En juridifiering kan eventuellt innebära att makten i samhället förskjuts till jurister, vilket kan innebära att även moral- och samhällsfrågor kommer att betraktas som rättsordningens område. Genom en juridifiering blir alltså problemen definierade som juridiska problem, något som i sin tur får juridiska följder och sanktioner. Då barn som bevittnat våld i nära relationer görs till målsägande tenderar problemlösningen att flyttas från en social arena till en juridisk. Blichner och Molander understryker detta dilemma med konstitutionell juridifiering, att det blir ett samhälle styrt av rättsväsendet (Blichner & Molander, 2008:54). Det vill i detta fall säga att om barnets perspektiv och barnets bästa inte varit med i själva processen av juridifieringen finns det risk att det blir en juridifiering med enbart ett rättsligt perspektiv. När det blir känt för polis eller socialtjänst att barn bevittnat våld innebär det att dessa två instanser blir inkopplade. Detta innebär att om de skulle göras till målsägande kommer straffrätt och socialrätt ”mötas”. I sin studie ”Juridifiering som institutionell förändring”, belyser Susanna Johansson (2011) vilka konsekvenserna kan bli då

straffrätt och socialrätt möts i barnahus. I de kommuner där barnahus är etablerat kommer de flesta barn som utsatts för eller bevittnat våld i nära relationer till denna organisation i samband med utredning. Johansson belyser den problematik som finns kring när två, vad hon kallar: ”motstridiga institutionella logiker möts”, en straffrättslig logik och en behandlingslogik (Johansson, 2011:39). Hennes konklusion är (bland annat) att i denna process är straffrätten mäktigare, att socialtjänsten anpassar sig efter polis och åklagares uppdrag, vilket innebär att polis och åklagares arbete prioriteras framför socialtjänstens (Johansson, 2011:51). Risken med denna slags juridifiering är att det blir en större fokusering på de misstänkt begångna brotten, och att den del som avser att ge stöd- och behandlingsinsatser blir satt åt sidan. På så sätt sker en förskjutning från socialtjänstens huvudansvar för barns skydd, mot polis och åklagares ansvar för att utreda brott (Johansson, 2011:54). Detta får självklart konsekvenser vid ett eventuellt förrättsligande, en juridifiering av barn som bevittnat våld i nära relationer. Förbises barnets bästa för en formell rättsligt riktig behandling kan det självklart diskuteras om detta blir det bästa utfallet ur barnets perspektiv och för barnets bästa.

6. Metod och material

I detta avsnitt redogörs för tillvägagångssättet för studien. För att bäst kunna besvara studiens frågeställningar valdes en kvalitativ metod. I följande avsnitt beskrivs forskningsdesign, tillvägagångssätt, kodning och analys, validitet och reliabilitet och slutligen etiska övervägande.

6.1 Forskningsdesign

Studiens syfte var att se närmare på vilka konsekvenser det kan innebära för barn som bevittnat våld i nära relationer att inte ha målsägande status och försöka klarlägga vad det skulle innebära att göra denna grupp till målsägande. I tidigt skede utformades därför en forskningsdesign som skulle kunna besvara de frågeställningar studien hade. Genom en jämförande ansats var önskan att försöka klargöra den juridiska ställning barn som bevittnat våld i nära relationer idag har. Valet föll på Norge, dels eftersom dessa barn är målsägande där, och dels eftersom polis- och rättsväsenden är någorlunda lika i Sverige och Norge. En ytterligare faktor som påverkade valet av Norge, var att de har antagit Barnkonventionen som lag, vilket Sverige inte har. Studien har ett fokus på Sverige och på det rådande perspektivet beträffande barn som brottsoffer och de juridiska aspekterna gällande barn som bevittnat våld i nära relationer. Genom att undersöka situationen i Norge och Sverige för

denna grupp med barn, kunde ett jämförande perspektiv bidra till en större förståelse i frågan. Under studiens gång har jag noga övervägt det dilemma att Sverige ges ett större utrymme och om det är möjligt att genomföra en jämförande studie. Fokus var dock att klargöra situationen i Sverige och därför låta det ta större utrymme i studien.

Första steget blev att skapa en bred kunskap inom detta område, vilket innebar att kontakta och intervjua personer som på något sätt genom sitt arbete kommer i kontakt med dessa barn. Parallellt gjordes en inläsning på barn som brottsoffer för att på så sätt få en bredare förståelse för frågan. Dels på grund av att förstå hur dessa synsätt präglar de rättsliga processerna kring barn, och dels för att kunna förstå samhällets syn på barn som brottsoffer, hur vi definierar dem. Det framkom ganska tydligt under inläsningen att det krävdes ytterligare intervjuer med personer inom polisen som kommer i kontakt med denna grupp med barn. Det som jag upplevde saknades var perspektiv och kunskap kring hur man inom polis - och rättsväsende möter och arbetar med barn som bevittnat våld i nära relationer. Eftersom polisen gör uttryckningar till situationer där det förekommer familjevåld och att de även får anmälningar från socialtjänsten, valde jag att inkludera representanter från polisen till studien. Studien hade även kunnat inkludera representanter från socialtjänsten, detta hade gett ett ännu bredare perspektiv. Denna del valdes dock bort eftersom jag insåg att det inte fanns utrymme för det i föreliggande studie. Jag var mycket medveten om denna svaghet under studiens gång, och reflekterar vid flera tillfällen över detta i uppsatsen. Valet av representanter från polis- och rättsväsende gjordes efter att noga ha övervägt vem eller vilka som bäst skulle kunna representera primärmaterialet i studien (intervjuerna), och om detta skulle låta sig göras (Aspers, 2011:88). Eftersom det var av intresse att försöka få en förståelse för vad ett förrättsligande av barn som bevittnat våld i nära relationer skulle kunna innebära valdes semistrukturerade intervjuer med teman (Aspers, 2011:143). Detta för att få så många perspektiv på frågan som möjligt och inte ”stänga några dörrar” med en alltför strukturerad intervjumall. Svagheten med strukturerade intervjuer kan vara att jag som intervjuare inte blir tillräckligt lyhörd för underliggande teman och frågor som inte får framkomma på grund av de styrda frågorna.

6.2 Tillvägagångssätt

För att få en överblick av hur situationen ser ut för barn som bevittnat våld i nära relationer kontaktades berörda organisationer¹⁶ och myndigheter¹⁷. Detta för att på så sätt kunna få förståelse för huruvida de arbetar med dessa frågor och om så är fallet på vilket sätt. Genom barnahus i Sverige fick jag kontakt med två organisationer som arbetar med barn som har bevittnat våld i nära relationer och ger dem möjlighet att bearbeta sina upplevelser. Hit kommer alltså barnen när de inte längre befinner sig i våldet, de lever inte längre då med den eller de som utövade våldet inom familjen. Barnen kommer oftast till dessa organisationer genom socialtjänsten eller via kvinnojourer. Det genomfördes en intervju med en representant för respektive organisation. Detta för att få en inblick i vilket arbete som görs på området och även få en djupare förståelse för vilka konsekvenserna kan bli för barn som har bevittnat våld i nära relationer. Genom dessa intervjuer breddades min kunskap och förståelsen för vilken utsatt situation dessa barn befinner sig i. I detta inledande skede intervjuade jag även en före detta polis, som tidigare varit barnutredare. Denne gav en introducerande inblick i polisens arbete och de svårigheter de kan stöta på då de möter denna grupp med barn. Intervjun var mycket värdefull i det avseendet att den gav en tydlig bild av att det inte enbart är till fördel för barnet att eventuellt bli målsägande. Den tillförde många perspektiv som var värdefulla att ta med sig vid valet av studiens empiriska material. Från de övriga organisationerna som kontaktades tillhandahölls aktuell information inom området, och även tips på var jag kunde vända mig för att hitta mer information. Detta var värdefullt ur den aspekt att jag på så sätt kunde sondera terrängen och få kontakt med så många som möjligt som hade kunskap inom området.

Denna process skulle kunna benämnas som en förstudie, vilket fungerar som en ”yttre horisont” för huvudstudien. Den möjliggör en tolkning av den ”inre horisont” som själva studien fokuserar på. Aspers benämner det även som helheten som möjliggör studien av delen, det blir ett sätt att fokusera studien på. Genom att forskarens kunskap ökar under förstudien kan mer specifika frågor formuleras och studien kan på så sätt fokusera på en mindre del (Aspers, 2011:76). Detta ledde till nästa steg i studien där jag kontaktade så kallade nyckelinformanter som kunde hjälpa mig med att komma i kontakt med andra aktörer. Den första personen som kontaktades har en chefsställning inom polisen på en relevant avdelning för studiens syfte. Kontakten gjordes via mail där det gavs en

¹⁶ Till exempel Rädda Barnen, Tryggare Sverige, Sveriges kvinno- och tjejjourers riksförbund, Barnens rätt i samhället med flera. I Norge kontaktades bland annat Redd Barna, Alternativ till Vold (ATV).

¹⁷ Till exempel Barnombudsmannen, Barnahus både i Sverige och Norge.

utförlig presentation av studiens syfte. Det krävdes några upprepade kontaktförsök innan jag fick respons och blev vidareänd till en person som skulle visa sig vara min ”dörröppnare” (Aspers, 2011:77). Denne informant (nyckelinformant) visade stort intresse för studien och presenterade flera möjliga intervjupersoner efter att vi hade haft ett långt telefonsamtal. Informanten kontaktade sedan dem, som jag ansåg var relevanta för studien, vilka jag sedan kontaktade via telefon. Detta ledde sedan till fyra intervjuer där samtliga personer arbetar inom polisen. Valet av intervjupersoner gjordes utefter övervägande av vad de kunde bidra med för att öka förståelsen för de frågor som står i centrum för studiens syfte. Det var också av vikt att få en spridning på respektive intervjupersons kunskapsområde så att studien inte enbart skulle belysa problemställningen ur ett perspektiv.

Parallellt med intervjuprocessen i Sverige fördes även ett intensivt arbete med att försöka få tag på intervjupersoner i Norge. Åtskilliga mail kontakter som såg lovande ut ledde dock endast till ett vidareänd till andra personer. Dessa kontakter gav dock mycket bra information som kunde användas i studien. Eftersom kontakterna innebar mailkonversation med både myndigheter och organisationer gav det samtidigt en inblick i hur situationen ser ut i Norge. Slutligen, efter lång tid, lyckades jag skapa en kontakt med en nyckelinformant på en polisstation i Norge. Denne person var mycket engagerad i frågan och lyckades med att få kontakt med två personer som gärna ville låta sig intervjuas. Hela processen med att få till dessa två intervjuer tog ca sex månader, det ska dock sägas att sommaren med semestrar förmodligen försenade processen ytterligare.

Valet av att begränsa intervjuerna till polisen och inte ta med socialtjänsten berodde på det juridiska (straffrättsliga) perspektiv jag ville ha. Min tanke var att en sådan avgränsning behövdes för en grundlig utforskning i denna fråga. Nämnas bör att det hade varit mycket intressant att göra intervjuer med personer inom socialtjänsten för att även få med detta perspektiv i studien. Det är dock ett medvetet val som gjorts. Det ska beaktas vid läsningen av studien att den sidan inte får ”göra sin röst hörd” här.

6.3 Studiens empiri

Det empiriska materialet i studien består främst av primärmaterialet i form av intervjuerna och sekundärmaterial i form av olika textdokument som lagstiftning och riktlinjer angående barn som bevittnat våld i nära relationer.

Sammanlagt genomfördes sex intervjuer som ligger till grund för resultatdelen i studien: fyra med respondenter inom den svenska polisen och två från den norska polisen. Ytterligare intervjuer

gjordes, som nämndes tidigare, men dessa är inte med i resultatdelen utan de ingår i förarbetet för att få en förståelse för området. Vid valet av intervjupersoner låg fokus på att få intervjua personer med viss expertkunskap i frågan. Intervjuerna varade från 50 minuter till 1,5 timmar.

Vid de förhandskontakter med intervjupersonerna som jag tog, uttryckte de att de möjligtvis besatt en alltför begränsad kunskap om det specifika ämnet barn som bevittnat våld i nära relationer. Detta kan ha varit en av anledningarna att det tog tid att få till stånd intervjutillfällena. Jag var dock noga med att understryka att det var deras perspektiv utifrån den yrkesroll de har som jag var intresserad av (Marshall & Rossman, 2011:146). I inledande skede informerades även intervjupersonerna om att de fick vara anonyma. För att fånga upp och få med så många perspektiv som möjligt vid intervjuerna valdes semistrukturerade intervjuer med teman. De övergripande teman intervjuerna utgick ifrån var: våld i nära relationer, barn som bevittnat våld i nära relationer, barn som brottsoffer och samverkan. Även sekundärmaterialet och tidigare forskning hade en betydande roll vid utformandet av underlaget till intervjuerna. Styrkan med denna typ av intervjuer är att forskaren hela tiden söker utveckla samtalet med intervjupersonen (Aspers, 2011:143). Den kunskap som hade inhämtats innan intervjuerna var av stor betydelse för hur väl intervjuerna utvecklades. Att besluta vilka dimensioner i en intervjupersons svar som ska följas upp kräver kunskap om intervjuämnet (Kvale & Brinkman, 2014:180). Vid fem av de sex intervjuerna användes diktafon, vilket intervjupersonerna var positiva till. Den sjätte intervjun utfördes i en sådan miljö att detta inte lät sig göras, och den tog därför något längre tid då anteckningar fördes. Alla utom den sjätte intervjun genomfördes på intervjupersonernas arbetsplatser. Samtliga intervjupersoner föreslog att jag gärna fick kontakta dem igen om detta skulle behövas, vilket jag tolkade som att de hade en positiv upplevelse av intervjun.

Sekundärmaterialet består av dokument i form av rådande lagstiftning inom området såväl i Norge som i Sverige. Det består även av utredningar och textmaterial rörande barn som bevittnat våld i nära relationer och våld i nära relationer, även här från de båda länderna. Sekundärmaterialet finns främst med under avsnittet bakgrund men även till viss del under tidigare forskning. Den breda inläsning på området, både gällande Sverige och Norge, som sedan ledde till syftet med studien får sägas ha haft en stor betydelse för själva studiens utformning och analys. Sekundärmaterialet genererade således frågor som jag med hjälp av primärmaterialet kunde besvara (Aspers, 2011:203).

6.4 Kodning och analys

Genom sekundärmaterialet utformades områden och som undersöktes genom intervjuerna. Den information som inläsning på området gav genererade frågor som kunde tas upp vid intervjuerna. På så sätt utgjorde även sekundärmaterialet en viktig del i studien, då det till viss del utformade mallen för intervjuerna. De sex intervjuerna utgör dock studiens primärmaterial (Aspers, 2011:167). Intervjuerna transkriberades ganska omgående efter intervjutillfällena. Genom val av teori, förstudie och det empiriska arbetet har dock redan en del av det förarbete som styr kodningen gjorts (Aspers, 2011:165). De teman intervjuerna byggde på markerades med olika färger. På det sättet blev materialet mer översiktligt och det framkom tydligt vilka teman som visade sig framträda i de olika intervjuerna. Vid den första kodningen av intervjuerna hade jag fler koder än i den slutliga. Detta beror på att det vid ytterligare genomläsningar av transkriberingarna framkom att vissa av koderna borde slås samman för att de angränsade till varandra (Aspers, 2011:182). Det framkom tre huvudsakliga områden som sedan resultatdelen bygger på: hur barn som bevittnat våld kommer till kännedom för polisen, innebörden av ett förrättsligande av frågan, samt konsekvenserna av att vara målsägande eller ej. Därefter kunde en djupare analys av materialet utföras (Kvale & Brinkmann, 2014:247). Tolkning och analys sker utifrån det forskaren skapat genom sitt forskningsarbete (Aspers, 2011:208). Analysen genomförs således utifrån forskarens perspektiv även om målet är att försöka vara så objektiv som möjligt. Intervjuerna studerades närmare utifrån de tre teman som framkommit under kodningen, materialet delades in under dessa tre och varje tema kunde sedan analyseras var för sig. Jag studerade närmare vad respektive respondent sa inom de teman som framkommit. Under analysen försökte jag att undersöka materialet utifrån olika perspektiv och inte endast låta mig styras av mina grundantaganden. Detta för att försöka se om det fanns något jag eventuellt hade förbisett eller inte uppfattat som viktigt. Det var viktigt för mig att jag inte skulle låta mina förkunskaper styra själva analysprocessen. Under analysarbetet framkom det ganska tydligt att respondenterna var mer insatta i ämnet än vad de själva hade gett uttryck för i inledande skede av studien. Detta blev extra tydligt då intervjuerna tematiserades och ställdes mot varandra, och flera gemensamma teman framkom. Materialet visade också att de teman som framkom kunde härledas till synen på barn ur ett juridiskt perspektiv, deras roll och samhällets antagande hur ett barn agerar ur ett brottsofferperspektiv.

Intervjupersonerna arbetar som tidigare nämnts inom polisen, och under studiens gång övervägde jag noga hur dessa skulle presenteras i resultatdelen. Ett alternativ hade varit att presentera dem utifrån sin yrkesbeteckning, detta innebar dock att de inte skulle få vara anonyma eftersom det är ett

begränsat antal personer som arbetar med dessa frågor i de två områden jag har valt. Då jag skrev resultatdelen benämnde jag först respektive yrkesbeteckning. I ett senare skede ändrade jag texten så att intervjupersonerna blev anonyma och tyckte att detta fungerade lika bra för förståelsen av texten. Därför valde jag att presentera intervjupersonerna utifrån följande benämningar: ip (intervjuperson) och sedan nummer 1-6. Jag har medvetet valt att inte redogöra för var eller vilken polisstation de arbetar på, men de fyra svenska intervjupersonerna arbetar på samma polisstation. De två norska intervjupersonerna arbetar på olika polisstationer och distrikt. Städerna de svenska och norska intervjupersonerna verkar i motsvarar varandra i storlek.

6.5 Reliabilitet och validitet

Kvalitativ forskning gör inte anspråk på att vara replikerbar, då den inte kan återskapas identiskt och i sin helhet replikeras av en möjlig framtida forskare. Detta bör inte heller göras enligt Marshall & Rorsman. De menar att det är centralt att beakta vid kvalitativ forskning att den verkliga världen förändras samt även betraktaren av den. Eftersom målet för sådana studier är att upptäcka komplexiteten inom det valda forskningsområdet. Genom triangulering, dvs. t.ex. genom att använda sig av flera olika teorier eller perspektiv för tolkning av samma uppsättning data, kan forskaren hitta flera perspektiv för att förstå den sociala världen, snarare än att ha som mål att hitta sanningen. Med ”sanningen” avses här något mätbart, något som kan replikeras och på så sätt styrka sanningshalten i resultaten. Men kvalitativ forskning handlar snarare om att varje resultat måste ha övertygande och väl avvägda argument och strategierna för att komma fram till dessa är väl genomarbetade (Marshall & Rossman, 2011:254). Föreliggande studie försöker ha detta som utgångspunkt, för att få en så objektiv bild av situationen som möjligt. Det är dock mina tolkningar som gjorts vid analysen liksom på det slutliga materialet. Detta har jag försökt påminna mig själv om och i perioder lagt undan materialet för att återkomma till det med förhoppningsvis lite ”nya ögon”. Min förförståelse inom området har självklart också präglat arbetet och analysen. Mitt val av ämne bottnar i ett intresse för barns rättigheter och detta är en ståndpunkt som jag försökt beakta, att inte enbart se det ur det perspektivet att det blir alltid bättre för barnen om man stärker deras juridiska rättigheter. Det är inte en självklarhet att barn får det bättre eller att deras livssituation förändras till det bättre genom ett förrättsligande. Detta var något som jag tog särskild hänsyn till under intervjuerna för att i största möjliga mån undvika att intervjuresultatet styrdes av att frågorna varit ledande (Kvale & Brinkmann, 2014:213).

6.6 Etiska övervägande

I det inledande skedet av studien beaktades eventuella etiska problem som kunde uppstå under arbetets gång. Jag tog del av de forskningsetiska principer Vetenskapsrådet har formulerat. Principerna har till syfte att ge normer för förhållandet mellan forskare och undersökningsdeltagare så att forskaren vid en eventuell konflikt kan göra en bra avvägning mellan forskningskravet och individskyddskravet (Vetenskapsrådet s. 5). Intervjuundersökningar innebär att intervjupersonerna måste känna sig trygga och ha förtroende för forskaren. Att tillåta att en utomstående får komma och ta del av intervjupersonens tankar och perspektiv kring det arbete denne utför är ett stort ansvar för forskaren. Intervjupersonerna måste således behandlas med stor respekt. Jag nämnde i tidigare avsnitt att jag gjort noggranna avvägningar angående intervjupersonernas anonymitet och hur de skulle presenteras i studien. Konklusionen blev att det var viktigt att i ett tidigt skede framföra att intervjupersonerna fick vara anonyma. Dels för att respektera dem och dels för att intervjuerna kanske kunde bli mer innehållsrika. Intervjupersonerna informerades också om att de skulle få ta del i de citat jag citerar i uppsatsen och hur jag skulle omnämna dem. På så sätt tror jag att det byggdes ett förtroende som gjorde att intervjuerna blev mer öppna och tillförlitliga. Inspelningarna från intervjuerna behandlades konfidentiellt liksom transkriberingarna har behandlats konfidentiellt, dvs., det är endast jag som har haft tillgång till dem.

7. Resultat & analys

I Första avsnittet inleds beskrivningen av resultaten med de svenska intervjupersonerna och därefter de norska. I de resterande avsnitten åtskiljs inte det svenska och norska, utan de är sammanvävda i texten. Det framgår dock om det är de norska eller svenska intervjuerna som omnämns. Nämnas bör också att de svenska intervjuerna gjordes innan de lagändringar och förordningar gällande barn som bevittnat våld i nära relationer gjordes om. Kortfattat innebär den ändringen att det nu räcker med underskrift av en vårdnadshavare för att ett barn ska kunna ansöka om brottsskadeersättning (se vidare under avsnittet ”Juridiska utgångspunkter - situationen i Sverige”). Intervjupersonerna berättar således utifrån den då rådande lagstiftningen. Målsägandestatus har dock inte förändrats, vilket innebär att det som är grundläggande för denna studie kvarstår. Under varje avsnitt görs även en återknytning till relevanta delar av sekundär materialet i studien.

7.1 Utredningsprocessen

I inledningsfasen vid intervjuerna fick respondenterna berätta om hur de kommer i kontakt med barn som bevittnat våld i nära relationer och processen kring detta. Intervjupersonerna återgav sin bild utifrån sin yrkesroll, vilket bidrog till att ge en bred bild av hur dessa aktörer agerar och har möjlighet att agera. Under intervjuerna reflekterade respondenterna själva mycket över varför situationen för barn som bevittnat våld ser ut som den gör idag, och diskuterade eventuella hinder och problem de stöter på vid arbetet med barn som bevittnat våld i nära relationer.

Det svenska exemplet

Samtliga fyra respondenter vid den svenska polisen hade kommit i kontakt med frågan om barn som bevittnat våld i nära relationer, även om inte alla direkt har arbetat med specifika fall (eftersom barnen inte har någon rättslig status är detta ovanligt). Vanligtvis fick de kännedom om barn som bevittnat våld i nära relationer vid en polisiär uttryckning vid våld i hemmet. Om det befinner sig barn i hemmet, ska utryckningspolisen notera detta i ett PM, som sedan ska skickas till socialtjänsten med notering om ”barn i fara”. Det finns dock problem kring detta. En av intervjupersonerna beskriver en situation vid en uttryckning och varför ett sådant PM inte alltid blir skrivet:

Man är ju utbildad på att det ska vara så att man skriver upp om det finns barn i bostaden vid uttryckning vid familjevåld. Men sen är det inte alltid lätt när man hamnar i de här situationerna, då kanske det inte är aktuellt. Kvinnan kanske är svårt skadad, man måste fixa så barnen får komma till någon för mamma ska kanske till sjukhus, pappan ska gripas. (Ip 3)

Det intervjupersonen poängterar här är att situationen som kan uppstå vid en uttryckning vid våld i hemmet kan blir ganska kaotisk, och att polisen på plats har många uppgifter som ska utföras, vilket kan göra att barnen ibland inte kommer i första hand. På så sätt kan barnens rättigheter ibland komma att åsidosättas redan i uttryckningssituationen och på så sätt inte nå socialtjänsten.

Intervjupersonen menar också att utryckningspolisen vid familjevåld spelar en avgörande roll för hur rättigheterna hos de barn som eventuellt befinner sig i hemmet tas tillvara. De allra flesta poliser noterar idag om det funnits barn i hemmet vid en uttryckning. En av intervjupersonerna understryker vikten av att dessa barn finns med på anmälan från polisen: ”det är viktigt att de finns med från början eftersom barnen faktiskt har rätt till brottsskadeersättning” (ip 3).

Vid ett eventuellt förhör med målsägande, dvs någon eller båda föräldrarna, frågar man var barnet/barnen befann sig och om de var vakna. Svårigheterna kring att det är föräldrarna som ska föra barnens talan framstår tydligt.

Men många gånger mörkar föräldrarna, de vill inte att barnen ska ha sett eller hört. Men då företräder de ju inte barnet, och därför hade jag önskat att de här barnen fick komma och prata med någon, att det var obligatoriskt. (IP 3)

Processen stannar sedan ofta upp här, eftersom barn som bevittnat våld i nära relationer inte har någon direkt rättslig status i Sverige. Det finns inga tydliga direktiv för polis och åklagare att handla utifrån annat än att informera socialtjänsten. En av intervjupersonerna kan endast minnas ett tillfälle där denne vet om att ett barn har fått brottsskadeersättning efter att ha bevittnat av våld i nära relationer. Det var ett fall då ett yngre syskon sett sin storasyster utsättas för våld från sin pojkvän. Då var det föräldrarna som ansökte om brottsskadeersättning. Symptomatiskt är att i detta fall var inte någon av föräldrarna förövare, vilket antyder att det då blir enklare att tillgodose barns rättigheter och rätt till brottsskadeersättning.

När socialtjänsten får en anmälan ska de kontakta familjen och en utredning ska öppnas. De kan sedan välja om de ska göra en anmälan till polisen eller inte. Ibland kan även anmälan komma från skola och förskola. Polisen och socialtjänsten arbetar utifrån olika perspektiv, vilka ibland kan krocka. Socialtjänsten har t.ex. tystnadsplikt men även anmälningsplikt, och dessa två ”plikter” kan ibland förhindra ett effektivt samarbete mellan socialtjänsten och polisen. Det blir därför viktigt att implementera system och rutiner som fungerar mellan instanserna för att kunna tillgodose de rättigheter barn som bevittnat våld i nära relationer har (jfr Eriksson, 2011:177). Det förekommer att polisen och socialtjänsten har olika synsätt på om ett fall bör polisanmälas eller ej. Orsaken till detta kan vara att de två instanserna arbetar ur olika perspektiv och direktiv, som ibland leder till att socialtjänsten inte bedömer det som den bästa lösningen för barnet och familjen att göra en polisanmälan. Intervjupersonerna reflekterar mycket över detta och framhåller att de kanske inte har samma bild av händelsen eller familjen som socialtjänsten har.

Soc är mycket för att det ska fungera i familjen och försöka ordna förhållandena istället för att de ska splittras. Sen vet inte jag om det alltid är det bästa. Men när är det nog liksom, det kanske inte alltid går att ordna till. (IP 1)

Vad är det som säger att det alltid måste vara en kärnfamilj? Vem säger att det är det bästa? (IP 3)

Trots viss kritik uttrycker intervjupersonerna ändå en stor förståelse för socialtjänstens höga belastning och vad detta leder till, samt att man arbetar utifrån två olika rättsliga perspektiv, socialtjänstlagen och straffrättslagen. Svårigheten kring detta uttrycker även en annan av intervjupersonerna, som menar att det är viktigt att inte tänja på gränserna gällande vad man accepterar för kränkande handlingar gentemot ett barn.

Många gånger kommer vi kanske in i ett skede där kanske soc har börjat jobba med familjen och de är på väg att läka som familj och allt det där. (IP 2)

Dessa gränser, menar intervjupersonen, får man aldrig börja flytta, det går inte att allt för många gånger säga att något hemskt hände, men nu går vi vidare. Det blir enklare att tänja på dessa gränser då barnet inte har en tydlig rättslig roll i egenskap av målsägande status vid bevitnande av våld.

En annan problematik som samtliga intervjupersoner i Sverige tar upp är att barn som bevittnat våld i nära relationer inte är skyldiga att vittna. På så sätt kan det bli svårt att få barnets version av vad som har hänt. Det framkommer dock att intervjupersonerna ser det som en viktig grundläggande regel (att individer inte behöver vittna mot närstående). Ett barn ska inte behöva ha på sitt samvete att mamma eller pappa kanske hamnar i fängelse. ”Pappa är alltid pappa, barns dubbla lojalitet håller på att driva dem isär. Å ena sidan vill de att pappa ska sluta slå, men de vill inte att han hamnar i fängelse.” (IP 2)

Den lojalitetskonflikt som ett barn kan ställas inför vid till exempel bevitnande av våld i nära relationer framkommer som en av de främsta skälen hos de intervjuade till att barn eventuellt inte ska vara målsägande. För ett barn är oftast föräldrarna inte onda eller goda, situationen är inte alltid svart eller vit. Detta är något som betonas i Socialstyrelsens handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. De framhåller de ambivalenta känslor barnet kan ha gentemot den våldsutövande föräldern (Socialstyrelsen, 2011:108). Som målsägande skulle barn få en tydligare rättslig status och på så sätt hamna i en situation där de eventuellt blir ett tydligare

”barn mot förälder”. Den rättsliga status barn som bevittnat våld idag har innebär ofta en mer diffus roll, där de istället tenderar att hamna i skymundan.

Ekonomiska resurser och tidsbrist är något intervjupersonerna framhåller som försvårande faktorer i sitt arbete. Detta kan de även tydligt se att socialtjänsten sliter med, vilket gör att de måste prioritera ärenden.

Ibland måste man prioritera i redan prioriterade ärenden. Men det är ju någonstans våran verklighet, om jag avsätter tid till detta tar jag tid från något annat. (IP 4)

Prioriteringsfrågan ligger även på ett högre plan, och styrs av hur de direktiv ser ut som polisen ska arbeta efter. Detta kan speglas i politiska beslut som får inverkan på vilken typ av brottslighet som ska prioriteras. Resurserna räcker inte alltid till vid till exempel ”oväntade” händelser, då resurser måste tas från ett område till ett annat. Konsekvenserna för de fall som inte blir prioriterade och inte anses som brådskande, till exempel barn som bevittnat våld, kan då bli att de blir liggande väldigt länge i väntan på utredning.

Det norska exemplet

I de distrikt där intervjupersonerna i Norge verkar, arbetar polisen utifrån en handlingsplan för våld i nära relationer. Den handlingsplan som de intervjuade nämner ska fungera som ett underlag för hur berörda myndigheter ska agera och vad de ska tänka på då de stöter på våld i nära relationer. Intervjupersonerna verkar vid två olika polisstationer. Den ena polisstationen har en utbildning för alla nyanställda som avhandlar ämnet våld i nära relationer, medan den andra även har en ansvarig person för frågor som berör våld i nära relationer. Det finns även en person från barnevernet på stationen som dagligen går igenom anmälningar där barn är involverade. Detta för att försäkra sig om att barns rättigheter tas till vara i rättsprocessen och även för att fungera som en kanal mellan barnevernet och polisen. Båda respondenterna anser att våld i nära relationer tas på stort allvar inom de polisdistrikten de arbetar på, och att det finns ett brett intresse på berörda stationer för att arbeta med dessa frågor, även ur ett förebyggande perspektiv. Det breda perspektivet präglar även själva utredningsarbetet.

Under utredningen försöker vi att ha lite mer fokus än bara på det fysiska våldet. Genom att vi hämtar utlåtande från behandlare och närstående som kan säga något om hur våldet har påverkat psyket till den som varit utsatt. (IP 6)

I Norge kan barn som bevittnat våld i nära relationer få en särskild företrädare. Detta är oftast en advokat, och denne tar ställning till om det ska begäras brottsskadeersättning. Barn kan även få en ”bistandsadvokat”¹⁸. På den ena stationen har utryckningspolisen ett åtgärdskort för rutiner vid familjevåld. Detta är en checklista där det bland annat står vad man ska göra om det finnas barn i hemmet. Det är ofta avgörande för fallet hur grundligt arbetet utförs av den polis som först kommer till platsen. De anmälningar om barn som bevittnat våld i nära relationer som kommer från skola och förskola, kommer alltid via barnevernet. De har, som en av intervjuperson uttrycker det ganska låg tröskel för att anmäla vidare till polisen. Att det finns en representant från barnvernet på polisstationen ses som en tillgång, då avståndet mellan dessa två myndigheter på så sätt kan minska. Förståelsen för varandras arbete och problematik kan även på så sätt utökas.

De norska intervjupersonerna resonerar även, som de svenska, kring dilemmat då socialrätt och straffrätt möts genom polisen och barnevernet. ”Man vill inte förstöra något som kanske håller på att byggas upp men samtidigt har man anmälningsplikt.” (IP 5)

Intervjupersonerna i Norge framhöll att man har stor respekt för det arbetet som barnevernet gör med att försöka hjälpa familjer att fortsätta istället för att splittra dem, vilket ett rättsligt förfarande ibland riskerar att göra. Det går dock inte att bortse från anmälningsplikten och intervjupersonerna menar att denna inte får tänjas på. Då riskerar beslut att bli godtyckliga och mer beroende av den person som tar beslutet. De intervjuade tar upp att det kan uppstå samarbetsproblem mellan polisen och barnevernet, eftersom de arbetar utifrån två olika perspektiv. Polisen vill främst säkra bevis medan barnevernet främst vill säkra barnet. Detta ses dock inte som ett större problem, då båda sidor är öppna för dialog och samarbete. Resursfrågan framhålls som ett större problem. Tiden räcker inte alltid till för det viktiga arbetet med att utbilda och informera de som arbetar med dessa frågor. Båda intervjupersonerna menar dock att denna typ av frågor, dvs. om våld och barn, ses som viktiga från ledningshåll och prioriteras.

¹⁸ Motsvarighet till Sveriges målsägandebiträde, dock alltid en advokat.

Sammanfattningsvis kan sägas att det arbete som utryckningspolisen gör vid familjevåld är av stor vikt för om polis och socialtjänst ska kunna få kännedom om barn som bevittnat våld och kunna se till att de får sina rättigheter tillgodosedda. Betydelsen av detta och så även bristen på det framkommer i en utredning från SOU, där det påvisas att barn som bevittnat våld i nära relationer inte uppmärksammas i tillräckligt stor utsträckning (SOU, 2012:242). Detta har även betydelse för om en brottsskadeersättning ska kunna bli aktuell, då måste tillfället för brottet vara noga dokumenterat.

Såväl i Sverige som i Norge verkar det uppstå svårigheter, när polis och socialtjänst ska ”mötas” och arbeta utifrån sina respektive perspektiv och område. Det verkar dock vara ett något mindre problem i Norge. Denna jämförelse blir emellertid inte helt riktig då barnevernet (som tidigare nämnts) inte helt kan jämföras med socialtjänsten även om deras arbetsuppgifter är likartade. För att barn som bevittnat våld i nära relationer ska uppmärksammas och få den hjälp de har rätt till behövs en god samverkan mellan polis och socialtjänst. Som nämntes tidigare krävs det då att barnet på något sätt kommer till kännedom för dessa två instanser, de blir annars en grupp som hamnar utanför det system som är tänkt att skydda dem. Det framgår tydligt att barns rättigheter inte är helt enkelt att skydda och det som till synes verkar enkelt inte är det då de möter många olika instanser som arbetar under olika regler och direktiv. De ska även ta hänsyn till vad som är för ”barnets bästa”. Detta är inte i sig någon självklarhet eftersom detta kan variera från barn till barn. Eriksson belyser dilemmat med att barnets rätt till delaktighet kan negligeras till fördel för den rätt de har till hjälp och omvårdnad (Eriksson, 2011:179). Även detta påvisar de svårigheter som kan uppkomma då polis och socialtjänst möts. Att se barnet både som offer och aktör ur ett brottsofferperspektiv kan försvåra processen kring barn som bevittnat våld i nära relationer. Den klassiska stereotypa bilden av vad ett idealoffer är (Lindgren 2004:30) krockar med perspektivet att se barnen som kompetenta sociala aktörer. Detta är förmodligen en faktor som kan bidra till de svårigheter som finns kring arbetet med barn som bevittnat våld i nära relationer.

7.2 Konsekvenserna av ett förrättsligande

Under intervjuerna, i såväl Norge som i Sverige, reflekterade intervjupersonerna mycket över de för- och nackdelar som finns kring att barn som bevittnat våld i nära relationer är målsägande eller ej. Det framkom tydligt att denna fråga inte har ett enkelt och entydigt svar, och detta var något som alla intervjupersoner var mycket medvetna om. Både från norskt och svenskt håll var man noga med att understyrka komplexiteten i denna fråga. En intervjuperson från den svenska polisen

reflekterade över detta och menade att risken finns att barns rättigheter och behov kan riskera att försvinna i rättskedjan om de inte har en tydlig rättslig status.

Det är ju inget egenändamål att till varje pris vara målsägande i ett rättssystem. Men då måste man ju försäkra sig om att behovet hos barnet blir tillgodosett på någon annan plattform. (IP 4)

En av intervjupersonerna från den norska polisen påpekar också att det är mycket viktigt att det är kompetenta personer som möter barnet, annars riskerar statusen som målsägande att förminskas. Det vill säga att det krävs specialkunskap och erfarenhet om barn och hur de fungerar i utsatta situationer. Det går inte använda samma ”mall” som man använder på vuxna målsägande i rättskedjan.

Även om de är målsägande krävs det att man ser mycket till situationen, och att det är kompetenta personer som möter barnet. (IP 5)

Vid intervjuerna med en av de svenska repondenterna betonas att det under utredningsarbetet kan uppstå en osäkerhet kring hur man ska hantera barn som bevittnat våld i nära relationer. Det blir väldigt svårt att förhålla sig till denna grupp, då de å ena sidan ses som brottsoffer men å andra sidan inte är målsägande. Barn måste ur ett perspektiv ses som brottsoffer med de rättigheter ett brottsoffer har, men då de inte är målsägande blir det svårt att driva deras rättigheter som brottsoffer.

Jag vet att man inom polisen ibland blir förvirrade. Ska man skriva dem som målsägande för de har ju sett våldet? Men de är ju inte målsägande utan vittnen, men hur ska de då få ersättning? (IP 1)

Intervjupersonen ger exempel på den förvirring som kan uppstå vid till exempel en uttryckning gällande familjevåld och som tydligt belyser dilemmat med var dessa barn ”hör hemma”. Eftersom barn inte är målsägande uppstår oklarheter i hur man ska gå tillväga för att de ska få brottsskadeersättning. För att få det måste deras vårdnadshavare ansöka om detta, och det ser intervjupersonerna som ett resonemang som inte går ihop. Flera menar, att barn som bevittnat våld i nära relationer bör ha en egen företrädare och de beskriver vad som skulle vara fördelen med detta.

Jag är för att så fort det gäller barn, ska de ha en egen företrädare i alla lägen. Ska vi tänka på barnens bästa så tror inte jag att föräldrar alltid har förmågan att skydda sina barn. Men så krasst är det ju idag, att barn ses som ett objekt i familjen. (IP 3)

Att se barn som ett objekt i familjen krockar med att se det ur ett barnperspektiv, vad som är det bästa för barnet (jfr Schiratzki, 2010:30-31). Denna balansgång verkar vara en utmaning för såväl polis som socialtjänst, vilka samtidigt som de ska arbeta ur ett barnperspektiv har sina respektive förordningar och lagar att följa. En av intervjupersonerna menar att man därför inte får bortse från att lagar har ett viktigt signalvärde, även om de inte löser alla problem. Att göra barn till målsägande skulle fylla en sådan funktion.

Jag tror absolut att det har ett signalvärde att ha barnkonventionen implementerad i lagen som Norge har. Jag är helt övertygad om att det har ett signalvärde. Jag har ingen aning om varför Sverige inte har det, fattar inte riktigt varför. Hur det än är när det gäller målsägande när det gäller barn och framförallt barn med funktionshinder, så är nog deras rättssäkerhet inte lika stark som vuxnas. (IP 2)

Respondenten nämner här funktionshindrade barn och deras utsatthet. Denna studie går inte närmre in på det området, men det är viktigt att nämna den grupp med barn, eftersom de kanske har ännu svårare att göra sina röster hörda då de lever i familjer där våld förekommer.

Lojalitetskonflikten hos barnen, som nämndes i tidigare avsnitt, verkar vara en av de svåraste utmaningarna gällande i frågan om barn som bevittnat våld i nära relationer ska vara målsägande eller inte. Genom att göra dem till målsägande innebär det att de får en tydlig rättslig roll, vilket i sin tur medför att både polis och socialtjänst måste förhålla sig till dem som juridiska aktörer. Barnen står således inte i direkt beroende till vårdnadshavarna då de innehar målsägandestatus, de kan till exempel tas in för förhör utan vårdnadshavarens vetskap. Detta tas upp både av de norska och svenska intervjupersonerna. De reflekterar över frågorna om vad som blir det bästa för barnen, hur man kan bevara ett barnperspektiv och inte låta vuxenperspektivet ta över. Det blir viktigt att inte sätta barnen i en situation som gör att de måste ta på sig ansvaret och få skuldkänslor. De risker

som intervjupersonerna identifierar med ett förrättsligande är således att ”problemet” tas över av den straffrättsliga arenan, och att socialtjänsten på så sätt får en mindre framträdande roll, vilket kan innebära att t.ex. behandlingsbehovet inte blir tillräckligt tillgodosett (jfr Johansson, 2011:39). Men som en av intervjupersonerna sammanfattar: ”Det är i så fall detta som kan vara det negativa med att göra dem till målsägande, men hur ska de annars få komma till tals” (ip 5).

Det tycks således enligt såväl de svenska som norska intervjuade poliserna finnas både för- och nackdelar med att göra barn som bevittnat våld i nära relationer till målsägande. De största utmaningarna verkar ligga i att kunna se till barnets bästa, såväl ur ett aktörsperspektiv utifrån barnets behov, som ur ett rättsligt perspektiv. Såväl polis som socialtjänst måste tolka barnets bästa ur både ett objektiva och subjektiva perspektiv. Genom att se det ur barnets perspektiv innebär det också att låta barnet komma till tals (Stern, 2007:23). Det tycks dock vara så att genom att göra dem till målsägande ger tydliga signaler och riktlinjer angående hur man ser på barns rättigheter, och att det då blir enklare för involverade parter att ha något att förhålla sig till. De norska intervjupersonerna uttrycker att målsägandestatusen ger dem just detta, något tydligt att förhålla sig till och arbeta utifrån. På den svenska sidan, efterlyses detta, det framkommer att den otydliga rättsliga rollen försvårar arbetet med att tillgodose barnens behov och rättigheter. Utmaningen verkar ligga i balansgången mellan den sociala och juridiska arenan vid ett förrättsligande. Blichner och Molander betonar dilemmat detta, vid en konstitutionell juridifiering finns det risk att ett samhälle blir styrt av rättsväsendet (jfr Blichner & Molander, 2008:54). Detta skulle kunna innebära att barnperspektivet inte tillgodoses. Det visar därför vikten av att vara medveten om detta dilemma och skapa en balans mellan de båda arenorna.

7.3 Blir en målsägandestatus bättre för barnen?

Blir det då bättre för barn som bevittnat våld i nära relationer om de får målsägandestatus? Det finns, som påvisats i tidigare avsnitt, en del aspekter som är viktiga att beakta vid ett förrättsligande, t.ex. risken med att problemet förskjuts till den juridiska arenan och att den sociala delen, den mer behandlande försvinner. Diskussionen i detta avsnitt tar även upp de svårigheter som det innebär att möta utsatta barn. Under intervjuerna var detta något som diskuterades eftersom barn som bevittnat våld i nära relationer är mycket utsatta och det ställer höga krav på kunskap inom området hos dem som möter dessa barn i processen. En grundläggande faktor för att situationen ska bli bättre för denna grupp barn verkar vara att de som möter barnen har kompetens att arbeta med dessa frågor.

Detta betonas i såväl de norska som de svenska intervjuerna. Flera av intervjupersonerna nämner också vikten av att denna kunskap finns i domstolarna.

En femåring kan inte sitta, i en domstol, och säga att det var den 5:e juni och det hände klockan fem, men det är i princip det de kräver. Barn vet dessutom inte alltid vad som är rätt och fel, och det är väldigt lätt att manipulera barn. Man kan inte utgå från att barnet känner som en själv. (IP 3)

Kanske den äldre generationen, i domstolen, har bristande förståelse för fenomenet. Det blir då extra viktigt att påvisa genom forskningsmaterial och lagändringar för att få dem att förstå komplexiteten. (IP 6)

Citaten visar främst de svårigheter som kan uppstå i domstol där barn är involverade. Detta är en viktig aspekt att belysa eftersom om det blir en lagändring i Sverige så att barn som bevitnat våld kan vara målsägande kommer förmodligen fler barn att hamna i domstol. Det är viktigt att de där blir bemötta med förståelse och kompetens för att det ska bli ett utfall som är till barnens bästa. Förarbetet och de som verkar runt barnet innan de eventuellt kommer så långt som till domstolen är lika viktigt. Både de norska och svenska intervjupersonerna framhåller barnahus som ett bra verktyg för att samverka och möte mellan de olika professionerna ska ske. Både i Norge och Sverige arbetar man med barnahus, och i de distrikt där intervjupersonerna verkar fungerar barnahus i stort sett på samma sätt. Samråden som sker på barnahus framhålls som en viktig del i arbetet med att försöka agera ur ett barnperspektiv.

Att vi har ett barnahus gör att jag tror på det jag gör. Vad jag också kan se så öppnar man, inom polisen, dörrarna mer och mer och förstår att det finns kunskap utanför denna myndighet som inte bara är relevant utan även nödvändig. (IP 4)

Reflektionen här gäller vikten av att ta in kompetens från olika områden, vilket respondenten upplever att det finns en vilja att göra. På så sätt breddas kunskapen och förståelsen ytterligare inom området. Det är även viktigt att reflektera över det arbete som utförs genom samverkan på barnahus menar respondenten. Det är ingen självklarhet att det alltid blir till barnets bästa trots att intentionen är det. Det finns risker även med detta:

Kan detta vara en falsk trygghet, kan finnas risk för det, jag har min roll, jag ska inte in och lägga mig i socialtjänstens arbete. Jag litar på att de följer upp det här. Det kanske inte alltid är det bästa för barnet att ryckas upp och ska in till barnahus och berätta. Om det ändå får sin plattform borta hos soc kanske det räcker. Men det är svårt att veta. (IP 4)

Det blir därför viktigt att reflektera över den egna rollen och våga ifrågasätta andras roller i processen. På så sätt kan man få en fungerande samverkan mellan instanserna, inte enbart att ”jag sköter mitt och du sköter ditt”. Intervjupersonen reflekterar även över ett dilemma som skulle kunna uppstå om barn som bevittnat våld skulle få målsägandestatus (IP 4). Den process som barn måste gå igenom med förhör innebär att de måste gå igenom händelsen eller händelserna igen. Detta kan i sin tur leda till en traumatisering hos barnet, vilket kan göra mer skada än nytta. Det är därför av stor betydelse att det finns personer kring barnet som kan vara lyhörda och förstå barnen utifrån deras behov.

För att höja kunskapsnivån hos de som möter utsatta barn och barn i rättssystemet krävs att det utbildas fler med specialkompetens inom området. Detta innefattar även socialtjänsten. En av de svenska intervjupersonerna påpekar att mycket av specialkunskapen borde införas redan vid utbildningen, vilket inte görs idag. Som ett exempel nämns att det är inte alla inom polis och socialtjänst som vet att det finns såväl kommunala som ideella organisationer där barn som bevittnat våld i nära relationer kan få hjälp att bearbeta sina upplevelser. Samma bild fick jag då jag intervjuade två personer vid en av dessa organisationer¹⁹. De upplever att det är alltför få av dem som möter dessa barn som faktiskt känner till att dessa organisationer finns och vad de gör.

Man ser hur stor påverkan det har på barnet att leva med våld. De tar ofta på sig omsorgsrollen, lägger till rätta för att det inte ska hända något med den förälder som blir utsatt för våldet. Det är därför viktigt att göra dem till målsägande, man ger signaler att man ser på detta som allvarligt. (IP 6)

Samma respondent reflekterar över hur situationen såg ut innan barn som bevittnat våld i nära relationer blev målsägande i Norge:

¹⁹ Dessa intervjuer är utförda med syfte att få en vidgad förståelse inom området, därav uppges de inte som numrerade intervjupersoner.

För så var det förr att om barnet hade bevittnat våldet kunde straffet bli strängare för den åtalade, men det är ett viktigt påhäng att göra dem till målsägande. Det signalerar att samhället ser detta som viktigt. (IP 6)

De norska respondenterna uttrycker också att de ser att man tar dessa frågor på stort allvar, och att det genom en målsägandestatus blir enklare att föra barnens fråga i de olika instanserna som barnet eventuellt kan möta (till exempel polis, domstol och barnevern). De har på så sätt fått en gemensam utgångspunkt att förhålla sig till. Detta var något som framkom tydligt i de svenska intervjuerna att man saknade, en tydlig utgångspunkt att arbeta utifrån och sedan bygga upp något som ändå ska vara ur barnets perspektiv och för barnets bästa. Eller som en av de svenska intervjupersonerna uttrycker det:

Det gäller att hitta bra konstruktioner för det, för nu känns det ändå som att man missar de barnen som inte blir slagna men ser väldigt mycket. (IP 2)

Domen i ”Høyesterett” 2010 i Norge som ledde till att man erkände barn som bevittnat våld i nära relationer som målsägande, har haft stor betydelse i det avseende att man tydliggjort den utsatta situation denna grupp med barn är i. Det framhölls tydligt i domen vilka skador den målsägande fått genom sina upplevelser av våldet (HR 2010). Detta kan ses som ett viktigt sätt för barnet att få komma till tals och göra sin röst hörd och på något sätt få genomgå en återupprättelseprocess. En målsägandestatus kan göra barnet synligare och på så sätt kan barnet förhoppningsvis enklare genomgå en återhämningsprocess. Detta genom den hjälp som då enklare kan tillhandahållas till dem. Delaktigheten är viktig i denna typ av processer och även barnkonventionen understryker vikten av just detta (Eriksson & Näsman, 2008:100). Barnet ska betraktas som en kunskapsbärande informant och ses som en social aktör (Eriksson et al., 2007:15). Tolkning av barnets bästa måste stå i överensstämmelse med barnkonventionens anda. Där särskilt hänsyn ska tas till att barnet är en egen individ (Shiratzki, 2010:30-31). För att kunna tillgodose barnets bästa måste både det objektiva och subjektiva perspektivet beaktas (jfr Shiratzki, 2010:30-31). Att inte ha en målsägandestatus kan innebära att dessa perspektiv inte tillgodoses eftersom det framkommer att barn som bevittnat våld i nära relationer uppmärksammas allt för lite. Detta innebär att det blir svårt att sörja för dessa barns rättigheter, vilken man indirekt påtalat att de har genom att de har rätt till brottsskadeersättning.

7.4 Sammanfattning av resultat och analys

Av intervjuerna framgår det att det i Sverige blir svårt för involverade parter att förhålla sig till barn som bevittnat våld i nära relationer på grund av frånvaron av deras rättsliga status. Risken blir att man inte ser dessa barn, att de ”försvinner” och glöms bort i processen. Samverkan mellan polis och socialtjänst i frågan visar sig inte alltid fungera som den borde. Det är av stor vikt att rutinerna mellan dessa två instanser fungerar för att dessa barn ska uppmärksammas (jfr Arnell & Ekbom, 2010:42). Barns lojalitet mot sina föräldrar framhålls också som en viktig punkt att beakta. Det blir en hårfin balansgång mellan vad som ses som ett lagligt riktigt agerande och vad som kanske är för barnets bästa. Här framkommer den konflikt som kan uppstå mellan socialrätt och straffrätt. Johansson belyser detta, vilket nämnades i tidigare avsnitt, och framhåller riskerna med det. Risken är att det blir en större fokusering på de misstänkt begångna brotten och att stöd - och behandlingsinsatser då få stå till sidan (Johansson, 2011:51). Denna problematik reflekterades det över i samtliga intervjuer, men även till viss del ur ett motsatt perspektiv. Vad innebär den rådande situationen för barn som bevittnat våld i Sverige idag, då den rättsliga ställningen är frånvarande och det enbart blir en fråga för socialtjänsten? Som det ser ut idag verkar inte socialtjänsten klara av att fånga upp denna grupp med barn i tillräckligt stor utsträckning, då det är ytterst få barn som faktiskt kommer till de behandlingsalternativ som finns och som det framkom under intervjuerna, att kunskapen om dessa hos socialtjänsten är bristande. Barnahus framhålls både i Norge och Sverige som ett viktigt organ och ett steg i rätt riktning, men även här framhålls att även detta område bör utvecklas. Intervjuerna i Norge pekar på att det går att göra barn till målsägande och samtidigt behålla ett barnperspektiv men att det är ett område som måste präglas av stor kompetens och lyhördhet för barnet. Barn som bevittnat våld i nära relationer behöver uppmärksammas mer i Sverige. Både polis och socialtjänst verkar behöva verktyg för att kunna göra detta.

8. Slutsatser och diskussion

Uppsatsen syfte var att se närmare på de eventuella konsekvenserna av att barn som bevittnat våld i nära relationer inte är målsägande i Sverige. För att undersöka detta valdes även att se på Norge där dessa barn är målsägande. I första skedet krävdes ett klarläggande av barn som bevittnat våld i nära relationer och deras juridiska ställning idag samt deras position som brottsoffer. Detta för att få en förståelse för området och även för att kunna analysera de konsekvenser som det skulle innebära för dem att bli målsägande.

För barn som bevittnat våld i nära relationer i Sverige blir brottsofferperspektivet något dubbelt. De ses som brottsoffer ur aspekten att de har rätt till brottsskadeersättning men inte ur den juridiska aspekten som målsägande. Svårigheterna med att de inte själva kan göra anspråk på brottsskadeersättning utan att det är vårdnadshavarna som eventuellt måste göra detta åt dem återkom under intervjuerna. Den lagändring som infördes 1 juli 2014 innebär dock en förstärkning av barnets rättigheter genom att det numera endast krävs underskrift från en av vårdnadshavarna. Tanken med detta är att undkomma dilemmat med att den vårdnadshavare som utövar våldet även måste ansöka om brottsskadeersättning för barnet. Detta har förmodligen i de flesta fall lett till att ingen sådan ansökan sker. Lagändringen kan förmodligen således stärka barn som bevittnat våld i nära relationers roll som brottsoffer. Frågan är dock om det är detta som är den bästa lösningen för barnen. Med en offerstatus finns det risker att barn ses som passiva offer, oförmögna att påverka sin situation. Idag ser man hellre barn som kompetenta sociala aktörer, och inte som passiva mottagare (Sommer, 2003:42). Det blir därför viktigt att bemöta dessa barn både med ett *objektivt* och *subjektivt* perspektiv. Innebörden av detta är att vid ett bemötande med dessa barn ska de bedömningar som görs av olika beslutsfattare genomsyras av ett objektivt perspektiv samtidigt som barnet ska få ge uttryck för sina perspektiv (subjektivt). Detta är oftare enklare sagt än gjort, och det visade sig i intervjuerna att de olika instanserna (socialtjänst och polis) ibland arbetade utifrån något olika perspektiv (jfr Schiratzki, 2010:30-31).

I Norge har barn som bevittnat våld i nära relationer rätt till en biståndsadvokat vilket gör att det inte är vårdnadshavarna som för barnets talan och heller inte har rätt att utkräva brottsskadeersättning på barnets vägnar. Under intervjuerna med de svenska respondenterna framkom att denna grupp med barn borde ha någon slags företrädare som kan föra deras talan. Detta är inte en lösning utan problem dock. I samtliga intervjuer, såväl i Norge som i Sverige, påvisades att barn kan hamna i en lojalitetskonflikt mot föräldrarna. De vill att våldet upphör, men i del flesta fall vill de inte bidra till att mamma eller pappa blir straffade för detta. Detta visar att respondenterna har anammat ett barnperspektiv men samtidigt reflekterar över att detta kan komma i konflikt med det objektiva perspektivet, det vill säga att följa lagen. Den bild som gavs under intervjuerna var att respondenterna gav uttryck för att det dock är viktigt att följa lagar och direktiv, risken är annars att bedömningar görs godtyckligt. Johansson bekräftar denna hållning i sin studie då hon menar att det finns risker att polis och åklagares arbete prioriteras framför socialtjänstens och att det på så sätt blir ett större fokus på det begångna brottet än på behandlingsinsatserna (jfr Johansson, 2011:51). Här bör dock en reflektion göras. Samtliga respondenter gav tydligt uttryck av

att vara mycket insatta i hur viktigt det var med behandlingsinsatser för barnen. Barnahus (både i Norge och Sverige) framhölls som en instans där detta var möjligt att göra och där olika perspektiv kunde mötas. Under förstudien framkom det snarare att kunskapen om behandlingsalternativ för barn som bevittnat våld i nära relationer ute på de olika socialtjänstkontoren var relativt dålig. Detta främst på grund av en stor personalomsättning. Barnahus blir därför ett viktigt område där dessa instanser kan mötas. Det blir viktigt att aktörerna runt barnet är beredda på att reflektera över sin egen roll och på så sätt kunna möta varandra med respekt och förståelse.

Genom att göra barn som bevittnat våld i nära relationer till målsägande skulle ett tydligt signalvärde påvisas. Vikten av detta framkom både i de norska och svenska intervjuerna. Det skulle förmodligen tydliggöra denna grupp med barn, och ge en tydlig plattform att utgå ifrån. Av resultaten att döma verkar det som att detta har betydelse för hur aktörerna kring barnen agerar, otydliga direktiv och den otydliga juridiska ställning de har idag innebär att det blir svårt att kunna bemöta dessa barn och tillgodose deras behov. Den dom som ”Høyesterett” i Norge avkunnande 2010 (som omnämnts tidigare), ledde till ett förtydligande av barn som bevittnat våld i nära relationers rättsliga ställning. Innebörden av denna dom gjorde att denna grupp med barn blev målsägande och på så sätt stärktes deras ställning i rättsprocessen (Hunn, 2014:69). Høyesteretts argumenterande för en fällande domen kan tolkas som att de tagit stor hänsyn till barnkonventionen.

Fler barn som lever med våld i hemmet behöver komma till polis och socialtjänstens kännedom. På så sätt kan de få hjälp att bearbeta sina upplevelser och förhoppningsvis kunna få ett liv i framtiden som inte innebär att våldet normaliseras. Detta bör ses som både ett brottsförebyggande arbete men även ett hälsofrämjande arbete. Som påvisats tidigare finns det tydliga samband med att barn som lever våld i hemmet söker sig till våldsamma relationer i sitt vuxenliv. Många av dessa vuxna barn sliter även med depressioner och andra psykiska problem. Här är det dock viktigt att belysa det faktum att barns förmåga till återhämtning och läkning är mycket stark om de bara ges de rätta verktygen av de vuxna aktörer som finns runt dem i samhället. Detta är ett barnperspektiv som bör framhållas betydligt mer. Vuxenperspektivet tenderar ibland att stigmatisera denna grupp och enbart fokusera på de negativa konsekvenserna istället för att se möjligheterna. Barnets delaktighet och kompetens får dock inte undergräva deras brottsofferstatus (Eriksson, 2011:181). Barn som bevittnat våld i nära relationer är svåra att passa in i de stereotypa bilder som finns av vad ett ”idealoffer” är. Denna bild innebär ofta ett passivt och försvarslöst offer (jfr Lindgren, 2004). Med utgångspunkt ur detta tankesätt kan de som möter dessa barn tendera att se situationen ur ett

vuxenperspektiv. Det blir en balansgång och en utmaning att försöka se det ur barnets perspektiv. Ett sådant exempel är diskussion kring de stora påfrestningar man eventuellt utsätter barnen för genom en rättegång. Detta är något som måste beaktas då en målsägandestatus innebär att fler barn förmodligen hamnar i domstol. Att utgå från antagandet att man inte bör utsätta barnen för en rättsprocess och därmed inte ge dem målsägandestatus blir att förenkla problemet alltför mycket. Det blir lätt att glömma barnets perspektiv och endast se det ur ett vuxenperspektiv, då det kan ha stor betydelse för barnet att genom en rättsprocess få komma till tals och bli sedda.

Genom ett utvecklande av barnahus skulle det kanske vara möjligt att närma sig problematiken kring denna grupp med barn ur både ett barn - och vuxenperspektiv. Som det ser ut idag ligger dock ansvaret på de enskilda kommunerna att utveckla och etablera dessa. Detta har lett till att barnahus i sig kan skilja sig en del från kommun till kommun. I och med att den myndighetssamverkan som tidigare fanns på central nivå försvann 2008 har det varit upp till varje enskild kommun att arbeta självständigt med barnahus. Rädda Barnen har dock tillsammans med Sveriges kommuner och Landsting fortsatt att ha nätverksträffar för personal inom barnahus. För att barnahus ska en framtid som en fungerande verksamhet tror jag att detta måste organiseras från centralt håll. Som det ser ut idag har inte alla barn i Sverige desamma möjligheterna vid ett rättsligt förfarande. Även om detta är något som praktiskt ej är genomförbart, bland annat på grund av att alla kommuner inte kan ha ett barnahus (små kommuner), bör detta vara något man åtminstone eftersträvar. Genom ett centralt samverkansorgan skulle även personal som arbetar inom barnahus ges stöd och verktyg för att kunna utveckla verksamheten. Barn behöver få rätt till att möta säkra bedömningar med hög professionalitet och en rättssäkerhet. Som konstruktionerna ser ut idag garanteras inte detta. En barnskyddsmyndighet bör därför införas (Cocozza, 2013:113). På så sätt skulle det skapas en grundläggande plattform för att kunna ge barn i Sverige mer jämlika rättsliga och sociala förutsättningar. Detta kanske i sin tur kan leda till att frågor rörande barn och dess rättigheter kan få en starkare position på den politiska arenan.

9. Vidare forskning

Studiens resultat bygger på ett begränsat empiriskt material. Det kunde ändå dras vissa slutsatser utifrån detta med hjälp av det förarbete som gjordes innan själva huvudstudien. Om utrymme och tid hade funnits hade det varit av stort intresse att integrera socialtjänsten i studien och göra

intervjuer med berörda personer där. Det vore även av intresse att göra liknande intervjuer i andra kommuner i både Sverige och Norge, och på så sätt stärka den empiriska delen. Under studiens gång har även tankar väckts kring frågan att komplettera studien med kvantitativa inslag. Genom att undersöka antal fällande domar i Sverige och Norge rörande barn som bevittnat våld i nära relationer skulle förmodligen ett tydligare resultat kunna påvisas rörande effekterna av att göra barn till målsägande eller ej. Detta kan dock i dagsläget försvåras av att det i Sverige förmodligen inte finns särskilt många fall av detta slag och att det i Norge fortfarande är en relativt ny lag. Ett annat sätt vore också att se på antal brottsofferersättningar som utbetalats till barn som har bevittnat våld i nära relationer. Även detta skulle kunna göras ur ett jämförelseperspektiv med Norge.

10. Avslutande ord

Min förhoppning med denna studie är att jag bidragit med någon slags klarhet till vad det skulle innebära att göra barn som bevittnat våld i nära relationer till målsägande. Genom att ha belyst olika perspektiv, fördelar- och nackdelar hoppas jag att läsaren bildat sig en uppfattning om området. Min förförståelse har självklart präglat studien men jag hoppas att min tolkning även till viss del kan göras av läsaren (Aspers, 2011:227). Min slutliga ståndpunkt i denna fråga blir att barn som bevittnat våld i nära relationer bör få målsägande status i Sverige. Dessa barns frånvaro av rättslig status tenderar att göra dem till en osynlig grupp. Barn som har bevittnat våld i nära relationer bör ges rätt till att göra sina röster hörda och att vuxenvärlden lyssnar till dessa röster.

11. Referenser

- Adams, C.M. (2006). The Consequences of witnessing family violence on children and implications for family counselors. *The Family Journal*, 14 (4): 334 - 341.
- Arnell, A. & Ekbom, I. (2010). ...och han sparkade mamma...Trappanmodellen i möte med barn som bevittnat våld. Stockholm: Gothia Förlag AB.
- Aspers, P. (2011). *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber AB.
- Björkman, J. (2004). Historisk tillbakablick. I Lindgren, M., Pettersson, K. & Hägglund, B. (red): *Utsatta och sårbara brottsoffer*. Stockholm: Jure Förlag AB.
- Blichner, Chr. L. & Molander, A. (2008). Mapping Juridification. *European Law Journal*, 14(1): 36-54.
- Broberg, A., Almqvist, L., Axberg, U., Almqvist, K., Cater K, Å. & Eriksson, M. (2010). *Stöd till barn som upplevt våld mot mamma - preliminära resultat från en nationell utvärdering*. Göteborg: Psykologiska Institutionen, Göteborgs Universitet.
- Brottsoffermyndigheten. (2014). *Ny brottsskadelag*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.brottsoffermyndigheten.se/nyheter/ny-brottsskadelag> (2014-12-02).
- Brå (Brottsförebyggande rådet). (2014). *Brott i nära relationer - en nationell kartläggning*. Rapport 2014:8. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brännström, L. (2011). *Förrättsligande genom konstitutionalisering och parlamentarismens slut*. Rapporter och texter från juridiska institutionen Nr 6. Umeå: Juridiska institutionen.
- Cocozza, M. (2013). *Barn far illa - en analys av bristerna i samhällets familjebygge*. Stockholm: Carlssons.
- Christie, N. (2001). Det idealiska offret. I Åkerström, M., & Sahlin, I. (red): *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- Corneliussen, T. (2012). *Genväg till forskning - barn som upplever våld - konsekvenser för välmående och hälsa*. Göteborg: Västra Götalandsregionen.
- Eriksson, M. (2011). Contact, shared parenting, and violence: children as witnesses of domestic violence in Sweden. *International Journal of Law, Policy and the Family*, 25 (2), 165-183.
- Eriksson, M., Cater Källström, Å., Dahlkild-Öhman, G. & Näsman, E. (2008). *Barns röster om våld - att tolka och förstå*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.
- Eriksson, M., Oranen, M., Solberg, A. & Vatnar, K. (2007). Nordiska perspektiv på barn som upplever våld i sin familj. I Eriksson, M. (red): *Barn som upplever våld - nordisk forskning och praktik*. Stockholm: Gothia förlag.

Hunn, C. (2014). *Barns rettsstilling som fornaermet i familievoldssaker*. UiO: Juridiske fakultet.

HR-2010-1426-A - Rt-2010-949. Norges Høyesterett - Dom, 2010-08-25.

Johansson, S. (2011). Jurdifisering som institutionell förändring - om mötet mellan straffrätt och socialrätt vid interorganisatorisk samverkan. *Retfærd Årgang*, 34: 38-59.

Justis- og Beredskapsdepartementet. (2013). *Et liv uten vold - Handlingsplan mot vold i næra relasjoner 2014-2017*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.

Kloppen, K., Maehle, M., Kvello, Ø., Haugland, S. & Breivik, K. (2014). Prevalence of intrafamilial child maltreatment in the Nordic countries: a review. *Child abuse review*, 24(1), 51-66.

Kvale, S. & Brinkman, S. *Den kvalitative forskningsintervju*. Lund: Studentlitteratur AB.

Lindgren, M. (2004). *Brottsoffer i rättsprocessen - om ideala brottsoffer och goda myndigheter*. Stockholm: Jure Förlag AB.

Lindgren, M., Pettersson, K. & Hägglund, B. (2001). *Brottsoffer - från teori till praktik*. Stockholm: Jure CLN AB.

Marshall, C. & Rossman B, G. (2011). *Designing Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage publications.

Nationellt centrum för kvinnofrid - NCK. (2014). *Våld och hälsa - en befolkningsundersökning om kvinnors och mäns våldsutsatthet samt kopplingen till hälsa*. NCK-rapport 2014:1. Uppsala universitet

Nilsson, E. (2011). *Förhör med barn vid brott i nära relationer - en rättslig gråzon*. Lund: Juridiska fakulteten.

Norges Domstoler. (2010). *Familievold HR dom 25.08.2010*. (Elektronisk) Tillgänglig: <http://www.domstol.no/no/Enkelt-domstol/-Norges-Hoyesterett/Avgjorelser/Avgjorelser-2010/Familievold/> (2014-11-11).

Russel, D., Springer, K.W. & Greenfield, E.A. (2010). Witnessing domestic abuse as an independent risk factor for depressive symptoms in young adulthood. *Child abuse and neglect*, 34(6), 448-453.

Schiratzki, J. (2010). *Barnrättens grunder*. Lund: Studentlitteratur AB.

SFS 1947:948. *Förundersökningskungörelse*. Stockholm.

SFS 1999:997. *Lag om särskild företrädare för barn*. Stockholm.

Sommer, D. (2003). *Barndompsykologi - utveckling i en förändrad värld*. Stockholm: Liber AB.

- Sonander, A. (2008). *Att arbeta med barn som brottsoffer - En rättssociologisk studie*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Socialstyrelsen (2011). *Våld - handbok om socialnämndens ansvar för våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld* (Rapport 2011-6-9). Stockholm: Socialstyrelsen.
- Statens offentliga utredningar, SOU (2001). *Barnmisshandel . att förebygga och åtgärda*. SOU 2001:72. Stockholm:Fritzes.
- Statens offentliga utredningar, SOU (2012). *En ny brottsskadelag - betänkande av brottsskadelagsutredningen*. SOU 2012:26. Stockholm: Fritzes.
- Stern, R. (2007). Rätten till deltagande enligt FN:s barnkonvention. *Nordic journal of human rights*. (25), 17-28.
- Stern, R. & Jörnruud, M. (2011). *Barnkonventionens status - en utvärdering av för- och nackdelar med barnkonventionen som svensk lag*. Stockholm: Raoul Wallenberginstitutet & Unicef.
- Tham, H. (2001). Brottsoffrets uppkomst och framtid. I Åkerström, M., & Sahlin, I. (red): *Det motspänstiga offret*. Lund: Studentlitteratur.
- UNICEF. (2009). *Barnkonventionen - FN:s konvention om barns rättigheter*. (Elektronisk). Stockholm: UNICEF Sverige.
- UNICEF. (2014). *Regeringen ska göra barnkonventionen till lag*. (Elektronisk). Tillgänglig: <http://blog.unicef.se/2014/10/03/regeringen-ska-gora-barnkonventionen-till-lag/> (2014-11-24).
- Walklate, S. (2007). *Imagining the victim of crime*. Buckingham: Open University Press.
- Wennberg, S. (2011). *Introduktion till straffrätten*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Wergens, A. (2002). *Ett viktimologiskt forskningsprogram. Presenterat 2002. Bakgrund och nuläge*. Umeå: Brottsoffermyndigheten.
- Vetenskapsrådet. *Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*. Tillgänglig: <http://www.codex.vr.se/texts/HSFR.pdf> (2014-12-09).
- Överlien, C. (2007). Barn som upplever pappas våld mot mamma - vad säger forskningen. *Nordisk sosialt arbeid*, 4, 238-250.
- Överlien, C. (2010). Children exposed to domestic violence : Conclusions from the literature and challenges ahead. *Journal of social work*, 10(1), 80-97.
- Överlien, C. (2012). *Våld i hemmet - barns strategier*. Malmö: Gleerups Utbildning AB.

